

27 Mayıs 1960 Darbesi Sözlü Tarih Çalışması

27 May 1960 Coup d'état Oral History Study

Yavuz ÖZDEMİR¹

¹Atatürk Üniversitesi,
Kazım Karabekir Eğitim
Fakültesi, Türkçe ve
Sosyal Bilimler Eğitimi
Bölümü, Erzurum,
Türkiye

Esra KARAKUŞ

UMAR²

²Atatürk Üniversitesi,
Oltu Beşeri ve Sosyal
Bilimler Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü,
Erzurum, Türkiye

Gülşah ÖZDEMİR

BAKİ²

²Atatürk Üniversitesi,
Oltu Beşeri ve Sosyal
Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü,
Erzurum, Türkiye

Öz

Türk tarihsel sürecine bakıldığında zaman zaman darbe ve benzeri olgularla karşılaşmaktadır. Ancak konumuz bu darbelerin tümünü irdelemek değildir. Bunlardan sadece Cumhuriyet Döneminde ilk darbe olarak ortaya çıkan 27 Mayıs 1960 darbesini incelemektir. Bu darbe süreci incelenirken 1923-1960 süreci dikkate alınmalı ve bilhassa 1946-1960 arası dönem üzerinde durulmalıdır. 27 Mayıs Darbesi birçok yönden toplum ve devlet bağlamında ciddi kırılmalar yarattığı için toplumdaki etkilerini görmek anlamında bizzat bu darbeyi deneyimleyen kişilerle görüşmeler yapılacaktır. Yorumlayıcı yaklaşımdan hareketle nitel araştırma desenlerinden sözlü tarih tekniği kullanılacaktır. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak derinlemesine görüşmeler yapılacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada 1960 darbesini yaşayan kişilerin hafızalarının derinliklerinde bulunan kişisel tanıklıklarını ve yaşantılarını ortaya çıkarmak ve elde edilen verilerle tarihinin inşasına katkı sağlamak için sözlü tarih araştırma tekniğinin kullanılması uygun olacaktır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de 27 Mayıs Darbesi’ni yaşayan kişiler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminin seçiminde olasılığa dayalı olmayan (olasıksız) örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme tercih edilecektir. Elde edilen verilerin analizinde yorumlama tekniği kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Darbeler, 27 Mayıs 1960 Darbesi, Sözlü Tarih

ABSTRACT

When we look at the Turkish historical process, coups and similar phenomena are encountered from time to time. However, our subject is not to analyse all of these coups. It is only to examine the coup d'état of 27 May 1960, which emerged as the first coup d'état in the Republican Period. While analysing this coup process, the period between 1923-1960 should be taken into consideration and the period between 1946-1960 should be particularly emphasised. Since the 27 May Coup created serious ruptures in the context of society and the state in many ways, interviews will be conducted with people who personally experienced this coup in order to see its effects on society. Based on the interpretive approach, oral history technique, one of the qualitative research designs, will be used. In-depth interviews will be conducted using semi-structured interview forms for data collection. Therefore, in this study, it will be appropriate to use the oral history research technique to reveal the personal witnesses and experiences of the people who experienced the 1960 coup in the depths of their memories and to contribute to the construction of history with the data obtained. The population of the research consists of the people who lived through the 27 May Coup in Turkey. Snowball sampling, one of the non-probability sampling methods, will be preferred in the selection of the sample of the research. Interpretation technique will be used to analyse the data obtained.

Keywords: Coups, 27 May 1960 Coup, Oral history

Geliş Tarihi/Received 06.12.2024
Kabul Tarihi/Accepted 15.04.2025
Yayın Tarihi/Publication 26.06.2025
Date

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

Yavuz ÖZDEMİR

E-mail: yavuzozdemir@atauni.edu.tr

Cite this article: Ozdemir Y., Umar

Karakuş E., & Baki Ozdemir G. (2025).

27 May 1960 Coup D'état Oral History Study. *Journal of Atatürk*, 14(1), 1-16.

Atıf: Özdemir Y., Umar Karakuş E., & Baki Özdemir G. (2025). 27 Mayıs 1960 Darbesi Sözlü Tarih Çalışması. *Atatürk Dergisi*, 14(1), 1-16.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Araştırmanın ana konusunu 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen tarihsel bir gerçeklik oluşturmaktadır. Görüşülen kişilerin bu gerçekliğe ad verirken “darbe”, “ihtilal” ve “inkılap” kavramlarını kullandıkları görülmüştür. Üstelik bu kavramlarla birlikte bazı literatür çalışmalarında “devrim” kavramı da kullanılmaktadır (Esin, 2005; Karal Akgün, 2009). Sosyal bilim alanlarında kavram kargaşası ya da kavram yanılgılarına düşüldüğü bilinmekle birlikte, bu derece kargaşaya ya da yanılgıya pek rastlanmamıştır. Bu sorunun temel nedenleri, olgu karşısında ideolojik konumlanma ve yeterli bilgiye sahip olmamadır. Araştırmada bu durum dikkate alınarak, ilk önce söz konusu kavramlar kendi bağlamında tanımlanacaktır.

Öncelikle ele alınacak olan kavram darbe, Arapça kökenli olup genel anlamı itibariyle vurma, vuruş, çarpma, bir vuruşta devirme gibi anlamlara gelmektedir. Nitekim Arapça ve Osmanlıca sözlükler (Sami, 2012, s. 665; Toven, 2015, s.134) kavramı bu şekilde tanımlarken siyasi boyutuna işaret etmemektedir.

1950’lerden sonra darbe kavramı siyaset ve sosyoloji bilim dallarına da girmiştir. Siyaset bilimindeki genel anlamı (coup) daha ziyade “Kuvvet kullanılması yoluyla iktidarın değiştirilmesi, hükümetin devrilmesidir.” (Girgin, 1982, s.135) şeklinde tanımlanırken, darbe sosyolojik anlamda ise “Baskın tarzında, güç kullanılarak hükümeti devirmekle sınırlı siyasi harekettir.” (Ülken, 1969, s.133-134) ya da “Devlet iktidarının genellikle silahlı kuvvetler tarafından şiddet yoluyla demokratik olmayan bir çerçevede bir anda ele geçirilmesidir.” (Marshall, 1999, s. 309).

Konuyla ilgili tanımlanmaya çalışılacak ikinci kavram ihtilaldir. Arapça kökene sahip olan ve adeta doğu dünyasında aforoz edilmiş bulunan ihtilal; karışıklık, kargaşa, zarar, ziyan, düzensizlik, intizamsızlık, karma karışıklık, altüst oluş, radikal yenilik, halk tarafından hiçbir kanun ve kaideye bağlı kalmadan gerçekleştirilen köklü ve şiddetli yenilik hareketlerine denir (Özdemir, 2010, s. 2).

Tanımlama gereği duyulan bir diğer kavram ise erken Cumhuriyet yıllarında yapılan yenilikleri ifade etmek için kullanılan inkılaptır. İnkılap; değişim, değişiklik, yenilik, yenilenme gibi anlamlara gelmekle beraber “devlet eliyle belirli yasalar dâhilinde, gerçekleştirilen köklü yenilik hareketlerini” ifade eder (Özdemir, 2010, s.1)

Bütün bu tanımlamalarımız dikkate alındığında, incelenen tarihsel olgunun süreç içerisinde ani ve cebri olarak ortaya çıkması, hukuki bir dayanağa sahip olmaması ve kapsam bağlamındaki sınırlılığı dikkate alındığında darbe kavramıyla ifade edilmesinin daha uygun olduğu görülmektedir.

Dünya tarihinin en eski ve önemli olgularından biri olan darbeler, zaman içerisinde köklü demokrasilere sahip

gelişmiş ülkelerde ortadan kalkmış görünürken, güçlü demokratik kültürden ve kurumlardan eksik olan devletlerde yaşanabilmektedir. Bu bağlamda Türk tarihsel süreci dikkate alındığında, demokrasi anlayışının henüz çok yeni oluşu nedeniyle darbe ve benzeri olgularla sıklıkla karşılaşmak mümkündür (Koçak, 2019; Afyoncu, Demir ve Önal, 2018).

Türk tarihinde sıkça rastlanabileceğini belirttiğimiz darbe ve benzeri olgular arasında 27 Mayıs farklı bir yere sahiptir. Cumhuriyet döneminin, demokrasiye geçişin yaşanmaya başladığı erken bir evresinde ortaya çıkmış, demokrasiyi kesintiye uğratmış, askeri vesayetin kurumsallaşmasına zemin hazırlamış ve kendisinden sonraki müdahalelere kaynaklık eden ana darbe olmuştur. Bu yönleriyle bir ilk oluşu da ayrıca önem arz etmektedir (Karpaz, 2010; Kaya, 2019).

Türkiye’de, 28 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet’in ilanı ile politik sistemin ana iskeleti ortaya konulurken, geç kalmış, sıkışmış, modernleşme temelli ciddi bir inkılap sürecine girilmiştir. Bu süreçte bazı denemelere ragmen, demokrasi açısından büyük bir öneme sahip, yasal bir muhalefet yapılanması oluşturulamamıştır. Bu nedenle 1945’e kadar tek partili yönetimi egemen olmuştur. 1945 yılı itibariyle uluslararası konjonktürün yarattığı demokratikleşme dalgası ve yapılan yenilikler Türkiye’yi çok partili sisteme taşımıştır.

Türkiye’de çok partili sisteme geçildikten beş yıl sonra, yirmi yedi yıldır ülkenin yönetiminde bulunan CHP iktidarı kaybetmiş, DP hükümet etmeye başlamıştır. Bu değişim sürecinde iktidar-muhalefet ilişkileri genellikle gergin olmuş, ordu içerisinde çeşitli cuntalaşmalar ortaya çıkmıştır. Söz konusu durum DP döneminde derinleşirken, özellikle 1957 sonrası çatışmacı bir Zemin ortaya çıkmıştır. Muhalefet rahat çalışamaz hale getirilmiş, basın susturulmaya çalışılmış, orduda cuntalaşmalar darbe doğrultusunda ivme kazanmıştır. Bütün bunlarla beraber demokratik bir siyasal kültürün zayıflığı ve tarihsel deneyim eksikliği gibi sebepler, Türkiye’yi darbe ile karşı karşıya getirmiştir.

Tarihsel bir gerçeklik olarak ifade ederek tanımlamaya çalışılan darbe olgusunu incelemek ise olgunun aniden ortaya çıkışı, gizlilik, yasa dışılık gibi sebeplerle resmi belge kıtlığı yaşanması bakımından kısmi bir zorluk arz edebilmektedir. Bununla beraber yazılan anılar ve dönem basını araştırmaya kısmen veri ya da veriler sağlamaktadır. Bu kaynakların sınırlılıkları ve nitelikleri göz önüne alındığında sözlü tarih görüşmelerinin gerekliliği anlaşılır bir biçimde ihtiyaç haline gelmektedir.

Tüm bu sebeplerden yola çıkılarak altmış iki yıl önce yaşanan 27 Mayıs olgusu araştırmaya hayat vermiştir. Bizzat o günleri yaşamış, günümüz son nesli olarak hayat

süren şahitlerin verdiği bilgilerden yararlanarak hafıza tespitinde bulunulmuş, hafızanın sözlü dışı durumundan elde edilen veriler kayıt altına alınarak kaybolması engellenmiş ve 27 Mayıs olgusunun anlaşılmasında şahitlerin deneyimleri de literatüre kazandırılmıştır.

Araştırmada veri toplama sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden sözlü tarih tekniği kullanılmıştır. Sözlü tarih konuya bağlı olarak o konuya doğrudan ya da dolaylı olarak şahitlik etmiş kişilerle bir araştırmacının yaptığı derinlemesine görüşmelerdir. Creswell ve Poth (2016)'a göre sözlü tarih araştırmacının bir bireyden ya da bireylerden olaylar hakkında kişisel olarak bilgileri hatırlamasını, sebepleri ve etkilerini toplamasını öngören bir yaklaşımdır. Sözlü tarih her şeyden önce insanların etrafında kurulmuş bir tarih türüdür. Tarihin içine hayatı dâhil eder ve tarihin kapsamını genişletir (Thompson ve Bornat, 2017).

Sözlü tarih aynı zamanda insanların hafızalarının derinliklerinde bulunan belli bir döneme ait kişisel tanıklıkları ve yaşantıları ortaya çıkaran, değerlendiren ve ulaştığı verilerle toplumların tarihinin inşasına katkıda bulunan bir araştırma yöntemidir (Danacıoğlu, 2001). Literatürde genel olarak sözlü tarih kavramı kullanılmasına rağmen kimi araştırmalarda “kişisel tanık araştırmaları” ve “hayat hikâyesi araştırmaları” şeklinde kullanılmaktadır (Abrams, 2010). Portelli (1998)'ye göre ise sözlü tarih tarih anlatmaktır. Her şeyden önce sözlü tarih yeni bir felsefe ve sosyal teoride yeni bir paradigma arayışının ürünüdür. Hem yeni bir arayış hem de bu anlayışta mündemiç bir yöntemi çağırıştır. Sözlü tarih anlayışı bu anda yanlış bir temel üzerine gerçeklikleri inşa etmemek, tarihsel ve sosyal kaliteyi eksik bırakmamak üzerine klasik tarih anlayışını eleştirir. Sözlü tarihin, klasik tarih anlayışında yer alan başlangıçtan malul olan tarihin olgularını damıtma arızasını azaltma eğiliminde olduğu söylenebilir (Thompson, 1999). Sözlü tarihçilik anlayışında tarihçinin görevi evrensel yasaların peşine düşmek değildir. Sözlü tarih insan iradesini kabul eden, insanın tarihten dışlanamayacak bir varlık olduğu iddia eden bir anlayışından yola çıkar (Thomson, 1999). Tarihe demokratik bir perspektif çizen yaklaşım olarak temayüz etmiştir (Counce, 2001). Her insanın hayat hikâyesinin tarihin bir parçası olduğu önermesinden hareket eden sözlü tarih disiplinler arası işbirliğini daha da artıran yönü ile sosyoloji, antropoloji, etnoloji, folklor, psikoloji ve coğrafya gibi beşeri bilimlerin tüm imkânlarından yararlanmaktadır (Metin, 2002).

Leyla Neyzi (2009) sözlü tarihte dikkatleri bugüne çeker ve “Geçmişten bahsettiğimizi biliyoruz ama sözlü tarih söz konusu olduğunda klasik tarihten farklı olarak o geçmişin yanına bugünü koyuyoruz çünkü burada araştırmacı ve anlatıcı özne bugün burada, bugünün bağlamında birbiriyle konuşuyor.” der. Neyzi'nin altını çizdiği bu durum son

derece önemlidir çünkü sözlü tarihin klasik tarihten farkını dile getirir. Üstelik bugünün bağlamında ele alınıyor olması belgeye dayalı tarih anlayışında ki doğal boşlukların bugün burada kapanmasını sağlar ve gerçek tarihi olası bir belgenin bulunma ihtimaline bırakmaz. Counce (2001) ise bugünü daha iyi anlamak ve geleceği yönlendirebilmek için geçmişin anlamlandırma sürecine yapılan bir katkı olarak değerlendirir.

Sözlü tarih uygulamaları temelde hafızaya dayalı olarak gerçekleştirildiği için yaşantı ve bireysel psikoloji ile yakından ilgilidir çünkü hafıza geçmişi kaydetmenin her zaman güncel ve bireysel psikoloji ile biçimlenen öznel bir aygıttır (Acun, 2008). Bu nedenle sözlü tarih çalışmaları hem kişisel değerlendirme ve davranışların geçmişi nasıl biçimlendirdiğini hem de geçmişinde bugünkü değerleri ve davranışları nasıl şekillendirdiğini ortaya koyan bir araçtır. Sözlü tarih aynı zamanda karşılıklı bir etkileşim sürecidir (Yıkış, 2016). Anlatıcının ve araştırmacının karşılıklı olarak etkileşime girmesi kaçınılmazdır. Diğer tarih anlayışlarından ayıran bu özellik sayesinde sözlü tarih antropoloji, sosyoloji ve psikoloji ile iç içedir. Ayrıca sözlü tarihin en önemli misyonundan birisi de tarihi demokratikleştirmesidir. Sadece büyük adamların tarihi anlayışından çıkarak, her insan önemlidir anlayışını ilke alır ve tarihte var olan her insanın sesini duyurur (Portelli, 1998; Thompson, 1999; Danacıoğlu, 2001).

Sözlü tarihle ulaşılan veriler tarih yazımına katkı sağlar (Somersan, 1998). İnsanların öznel tecrübeleri kaydedildiği için kişisel yorumların tarihi önemi vurgulanır (Ayers ve Ayers, 2013; Ritchie, 2015). Thompson'a göre sözlü tarih daha gerçekçi ve dengeli bir tarih yazımı için gereklidir. Sözlü tarih yazılı kaynakların yetersiz ya da taraflı olduğu durumlarda kişilerin tanıklıklarına başvurarak olay ve olguların daha doğru anlaşılmasını sağlar (Tuncay, 1993). Tosh (1997)'un ifadesiyle toplumsal tarihe insan çehresi kazandıran sözlü tarih, her ne kadar modern dönemin ürünü gibi algılsa da sözlü anlatım geleneğinin insanlık tarihi kadar eski olduğu bilinmektedir (Metin, 2002). Sözlü tarih bir yandan yazılı kaynaklarda bulunmayan farklı bilgilere ulaşmanın yoluyken, bir yandan da yazılı kaynakların iktidarın ötesindeki bilgilere ulaşma potansiyeli taşıyan bir araştırma alanıdır (Tosh, 1997). Yazılı belgelere ulaşmanın zor olduğu durumlarda, sözlü tarih araştırmaları, mikro konulara ilişkin doğrudan veri kaynağı olarak ele alınabilir. Ayrıca belge fetişizminden kaynaklı kayıtlara girmeyen tarihin boşluklarını doldurarak, yerleşmiş yanlış mitleri açığa çıkarır. Tüm bunların dışında sözlü tarih okullarda kullanıldığında öğrencilerin tarihle tanışmalarına, öğrenme ortamını insanileştirerek daha etkili ve kalıcı öğrenmelerine aynı zamanda kuşakların buluşmasına zemin hazırlamaktadır (Şahin, 2004). Öğrencilerin olayları yaşamış insanlardan tarihi dinlemeleri güdülenmelerini arttırdığı

gibi eğitimin kurumsal sığınağından çıkarak dış dünyayı kucaklamasına da hizmet etmektedir (Safran ve Ata, 1998).

Ancak sözlü tarih bir takım sınırlılıklara sahiptir. Bunlardan ilki sözlü tarih çalışmasının öznesi olan konuşmacının hafızasının güvenilirliğidir (Gardner, 2003). Bunun yanı sıra konuşmacının anısını bilinçli olarak saptırmasıdır. Olaylar basitleştiriliyor yahut abartılıyor olabilir. Görüşmeler esnasında bu bilgilerin güvenilirliğine dikkat edilmesi gerekmektedir (Acun, 2008). Diğer bir sorun ise öznellik sorunudur (Danacıoğlu, 2001). Tarihsel belgelerin değişmezliğinin yanı sıra anıların değişebilirliği sözlü tarihle ilgili yapılan eleştirilerin başında gelmektedir. Ancak burada yazılı belgeleri yazanların taraflılığı yahut öznelliğini de hesaba katarak yazılı tarih-sözlü tarih kıyaslamasına girilmelidir. Bir diğer sınırlılık ise görüşme yapılan kişinin görüşme süreci üzerinde kesin kontrole sahip olmasıdır. Yine sözlü tarihle elde edilen bilgilerin subjektif olması bir diğer sınırlılıktır. Çünkü sözlü tarih insanların hayat tecrübelerini kendi dillerinden ifade etmelerine dayanmaktadır. (Metin, 2002). Sözlü tarih uygulamaları için araştırmacının muhakkak iyi bir tecrübeye sahip olması ve organize bir şekilde tüm eksileri düşünerek ve çözüm bularak araştırmayı gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Sözlü tarihin temel yapı taşı görüşmelerdir. Görüşme sözlü iletişim yoluyla çoğunlukla yüz yüze yapılsa da telekomünikasyon üzerinden hatta duyma ve konuşma sorunlu insanlarla simgesel iletişim vasıtasıyla gerçekleştirilen bir veri toplama tekniği olarak değerlendirilir (Karasar, 1984). Bir nitel araştırma tekniği olarak gözlem yoğunudur ancak istenen derinliğe sahip değildir. Dolaysız yoğun gözlemlere gelince bunları yukarıdaki cümlelerin tam karşıt kutbunda yer almaktadır. Dolaysız yoğun gözlemler bireyler ve fazla nicelikli olmayan topluluklara uygulanır. Bundan dolayı enine değil derinlemesine gider (Duverger, 2006). Hattı zatında “derinlemesine görüşme” buzdağının görünmeyen yüzünü aramaktadır. Görüşmenin literatür tanımına dönülürse, “insanların gerçekliğe ilişkin algılarına, anlamlarına ve gerçeği ima edişlerine vakıf olmanın iyi bir yoludur.” der Punch (2011), aynı zamanda başkalarını anlamak için kullanılan güçlü yöntemlerdendir. Derinlemesine görüşmenin en çok kullanılan ve en çok beklentinin olduğu türünü belgesel görüşme oluşturur (Bal, 2001). Soru kâğıtlarıyla yapılan yaygın görüşmelerin belli ve kesin teknik kurallarına göre uygulanması gerektiğini Duverger (2006) vurgulamakla birlikte derinlemesine görüşmelerde esnekliğin, özel durumlara uyarılmanın ve gerektiği gibi davranmanın, hazırlanması gereken soru metinlerinden daha önemli olduğunu belirtmektedir. Araştırmacı öncelikle araştırma konusuyla ilgili mümkün olabildiğince çok belge toplamak zorundadır (Tokmak, 2016). Toplanan ses ve

görüntü kayıtları, tutanak metinleri gibi veriler kayda geçirilerek analize tabi tutulur. Betimsel analiz veya içerik analizi teknikleri kullanılarak çözümlemesi yapılır (Kümbetoğlu, 2008). Çözümleme ve analiz aşaması bittiğinde sözü tarihin ürünü ortaya çıkmaya ve tarihe katılmaya hazırdır. Sözlü tarih çalışmaları, olay ve olguların toplumda nasıl derin izler bıraktığını kişilerin hatıralarından çekip çıkarır. Tüm bu sebeplere dayanarak araştırmada sözlü tarih yöntemi kullanılmış, araştırmacının özgünlüğü ve etkililik düzeyi sonuç bölümünde ortaya konmuştur.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma modeli örnek olay (durum çalışması) incelemesi olarak belirlenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden sözlü tarih tekniği kullanılmıştır. Creswell (2021, s.98-99)’e göre durum çalışması araştırmacının hem ürünü hem de nesnesi olabilecek bir desen türüdür ve bir durum ya da belirli bir zaman içerisinde ki çoklu durumlar hakkında gözlem, mülakat, görüşme, rapor, dokümanlar gibi çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi toplandığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır. Bu araştırmada Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü’nden 28.07.2021 tarihinde 88656144-000.E.2100195069 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın katılımcıları, doğum yılları 1943 ile 1952 arasında değişen, yetmiş yaş ve üzerindeki erkek bireyler oluşturmaktadır. Tamamı emekli olan bu on katılımcı; tıp, mühendislik, akademi, yöneticilik ve müfettişlik gibi farklı meslek alanlarında görev yapmıştır. Hatırlanabilirlik ve farkındalık faktörleri göz önüne alınarak darbenin yaşandığı 1960 yılında, en az sekiz yaş ve üzerinde olmalarından hareketle çalışma grubunda yer alması beklenen kişilerin yaş aralığı yetmiş yaş ve üzeri olarak belirlenmiştir. Kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenen otuz kişiye ulaşılmış, sekiz kişi neden belirtmeksizin görüşmeyi kabul etmemiş, yedi kişi görüşmeleri kabul etmesine rağmen görüşmenin hemen öncesi katılmaktan vazgeçtiğini belirtmiş, beş kişi ise görüşmeleri kabul etmesine rağmen görüşme öncesi tüm iletişim yollarını kapatmıştır. Gönüllülük esasını kabul eden on kişi ile çalışma grubu oluşturularak yarı yapılandırılmış bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve görüşmeler ses-video kayıt altına alınmıştır.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Sekiz sorudan oluşan görüşme formları katılımcılarla araştırmacının baş başa kaldığı sessiz bir ortamda, araştırmacı tarafından soruların katılımcıya yönetilmesiyle sorulmuştur. Sekiz sorunun belirlenmesinde öncelikle alan yazındaki benzer çalışmalarda kullanılan görüşme formları incelenmiş ve on soru belirlenmiştir. On soru içerik, nitelik ve Türkçe'ye uygunluk açısından üç ayrı uzman değerlendirmesine tabii tutulmuş, uzman görüşleri doğrultusunda iki soru çıkarılmış ve sekiz soruya düşürülmüş, sekiz sorudan üç tanesi yine uzman değerlendirmelerine göre değişikliğe uğrayarak nihai haline getirilmiştir. Veri kaybını engellemek adına görüşmeler katılımcıların izniyle video ve ses kaydına alınmıştır. Sekiz soru katılımcıyı tanıtan, 27 Mayıs öncesi, esnası ve sonrasına odaklanan ayrıca katılımcıların 27 Mayıs'ı değerlendirmelerini isteyen sorulardan oluşmaktadır. Ancak görüşmeler esnasında zaman zaman sorular belirlenmiş kalıplarıyla değil, görüşmenin seyri ve katılımcının verdiği bilgilerin derinliğine göre değişikliğe uğrayarak sorulmuştur.

Video ve Ses Kaydı

Gerekli izinler alındıktan sonra görüşmeler boyunca ortama yerleştirilmiş bir kamera ve ses kayıt cihazı aracılığıyla verilerin korunumu desteklenmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada, ses ve görüntü kaydı alınarak sözlü tarih yöntemiyle yarı yapılandırılmış görüşme formu, bireysel görüşmelerle veri toplama sürecinde kullanılmıştır. Çalışma grubunu oluşturacak katılımcılarla 1. ve 2. araştırmacı tarafından ön görüşmeler yapılarak araştırma ve görüşmelerin nasıl gerçekleşeceği hakkında bilgi verilmiş, görüşme tarihleri belirlenmiştir. Yaklaşık üç aylık görüşme takvimi oluşturulmuştur. Görüşmeler katılımcıların müsaitlik durumuna göre gün içinde ortalama otuz dakikalık sürelerde tamamlanmıştır. Görüşme süreci boyunca ses ve görüntü kaydı alınmıştır. Ses kayıtları 2., 3. ve 4. Araştırmacı tarafından sonix.ai programı ile yazıya aktarılmış, veri kaybının engellenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından transkripsiyonlar görüntü ve ses kayıtlarıyla eş güdümlü olarak kontrol edilmiştir. Elde edilen görüşme kayıtlarında katılımcıların isim ve soy isimleri yerine araştırma etiği gereği takma isimler kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Görüşmelerden elde edilen veriler betimsel ve içerik analiz yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Veri analiz yöntemleri arasında en sık tercih edilen betimsel analiz tekniği, alandan elde edilen görüşme verilerini anlamlı hale getirerek özetleyebilmek için kullanılmıştır. Elde edilen

verilerden geçerli sonuçlar ortaya çıkarmak amacıyla da verilerin ilişkilendirilmesi ve kategorize edilmesi İçerik analizi tekniği ile sağlanmıştır. Bu amaçla her soru için görüşmecilerin yanıtları ayrıntılı bir şekilde değerlendirilerek görüşmecilerin görüşlerini yansıtabilecek kategoriler oluşturulmuştur. Ortaya çıkan kategoriler, benzerlik ve farklılıklarına göre temalar altında toplanarak veri analiz süreci tamamlanmıştır. Çalışma verilerinin kodlaması 3. ve 4. araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapılarak fikir uyuşmazlığının olduğu durumlar belirlenerek uzlaşma sağlanmıştır. Bu kapsamda 1960 darbesi ile ilgili elde edilen veriler, darbe öncesi, darbe süreci ve darbe sonrası temaları altında toplanmıştır. Darbe sürecine ilişkin "darbeyi nerede ve nasıl öğrendiler", "darbe ve sonrasındaki günler", "tutuklanmalar", "sürece bakış", "Yassıada süreci", "alyans kampanyası" ve "darbe sürecini değerlendirme" kategorileri oluşturulmuştur. Son olarak görüşmecilerin doğrudan görüşlerinden alıntılar yapılarak zengin ve yoğun betimlemeler yapılmıştır.

Bulgular

Darbe Öncesi

Darbe sürecini değerlendirmeden önce görüşmeciler, darbe öncesinde genel resmi anlatmaya çalışmışlardır. Burada darbenin neden olduğuna ilişkin kendi kanaatlerini ortaya koymuşlardır. Görüşmelerde katılımcıların yaşları dikkate alındığında eğitimlerine devam ettiklerinden dolayı bazı görüşmecilerin öğrenci hareketleri içerisinde yer aldıkları ve mevcut siyasi atmosfere hâkim oldukları görülmüştür. Aktif bir şekilde öğrenci hareketleri içerisinde yer alan Cemil Bey (Yönetici, 79), 28-29 Nisan olayları şeklinde tarihte yer alacak değerlendirmelerini şöyle aktarmıştır:

17, 18 yaşlarında ülke meselelerine son derece duyarlı bir gençliğin olduğu noktada idik. 28 Nisan olayları, öğrenci ayaklanması veya öğrenci hareketlerinin de ben şahsen içindeydim. Ve bu konuda lisede, lise son sınıfta, üzerimde İsmet Paşa'nın "Sizi ben bile kurtaramam" isimli Meclis konuşmasının daktilo edilmiş kâğıdı bulununca disipline sevk edildim.

Benzer şekilde 28-29 Nisan olaylarına İstanbul'da olsaydı katılacağını belirten Sabri Bey (Avukat, 82) ise demokrat partinin darbe öncesinde uyguladığı politikaya karşı bir cephenin oluştuğunu öne sürerek aşağıdaki açıklamaları yapmıştır:

.... O askeri darbe kendiliğinden olmamıştı. Yani Demokrat Parti iktidara gelmeden önce birtakım vaatleri vardı. O vaatleri nedeniyle bunları yerine getirmedeği gibi daha sonra tek parti idaresi düşüncesi ile hareket etmeye zorladı. Yani partizan idare ile devlet idare ediliyordu o zamanlar. Plansız bir yatırımları vardı. Hayat pahalılığı vardı. Ondan sonra fikir hayatı üzerinde birtakım şeyler baskılar vardı. Mesela basın hürriyeti yoktu. Hani hep

basındaki bütün herkes tehdit ediliyordu yani daha kısaca benim anladığım kadarıyla tek bir parti diktatörlüğü bu, vardı.

Demokrat partinin 1957'den sonra ekseninden kaydığını ileri süren Binali Bey (Doktor, 70), partinin 57'den sonra hırçınlaştığını, yanlışlar yaptığını ve 27 Mayıs'a zemin hazırladığını belirtmiştir. Olayların 1957'den önce 1954'te başladığını ifade eden Kazım Bey (Doktor, 77) ise esasta ordunun kademelerinin darbe taraftarı olmadıklarını şu sözlerle ifade etmiştir.

Demokrat Parti şunu yaptı da ihtilal oldu şeklinde değil. Zaten ihtilal olacakmış bunun çeşitli nedenleri ister dış güç olsun ister makam sahibi olmak olsun ama bir tek gerçek var. Esasta ordunun kademelerinin pek bu işe taraftar değildi. Nitekim 280 tane general varken 230 tanesi emekli edildi. Albaylar ve emir subaylarının kendi aralarında bir tutarsızlık vardı. Mesela Erkan -Orhan Erkanlı, Milli Birlik Komitesi Üyesi bir hatırasında şöyle yazıyor. Diyor ki 27 Mayıs'ta ihtilal yaptık fakat 28 Mayıs'ta ne yapacağımızı bilmiyorduk diyor...

Ülke genelinde dayanışmanın bozulduğunu vurgulayan Kazım Bey, üniversitelerin ve ordunun karmaşa içerisinde olduğunu, Demokrat Parti'nin kendi içerisindeki bölünmelerle muhalefet yarattığını belirtmiştir. Ekonomik krizlerin ve seçimde karşılaşılan sıkıntıların sonucunda parti üyelerinden birçok kişinin de partinin politikalarını onaylamadığını söylemiştir. Hatta grup başkanı ve arkadaşlarının darbe öncesinde Celal Bayar'a mektup gönderdiğini ve Menderes'in görevden alınması gerektiğini ifade ettiklerini öne sürmüştür.

Menderes'in yükselen muhalefet karşısında kendine destek toplamak adına kurduğu "Vatan Cephesi" siyasi oluşumunu tanımlayan Sabri Bey (Avukat, 82), "1957-58 yıllarında Vatan Cephesi kurulmuştu. Vatan Cephesi'ne üye olmayanlar çok zorluk çekiyorlardı" şeklinde görüşlerini dile getirerek açıklamalarını şöyle sürdürmüştür:

Mesela istersen devlet memuru ol, istersen serbest meslek icra et. Vatan cephesinde değilsen iş verilmiyordu ve vatan cephesine girmesi için kişiler zorlanıyordu. "Gel Vatan Cephesi'ne gir şu işi yap" filan gibilerden deniyordu veya Vatan Cephesi'ne girenlere o tarihlerde bazı maddi olanaklar tanınıyordu.

Benzer ifadeleri dile getiren Yılmaz Bey (Akademisyen, 74) ise darbe olmadan önce Demokrat Parti'nin gençleri teşvik etmek ve halkın desteğini almak amacıyla Vatan Cephesi'ne katılanların listelerinin radyoda yapılan yayınlarda okunduğunu ileri sürmüştür. Bilal Bey (Yayıncı, 74), Menderes'in halktan aldığı desteği bir anısını anlatarak dile getirmiştir:

Menderes'in, Celal Bayar ile birlikte üniversitenin temel atma ve açılış merasimi için gelişi münasebetiyle, çocuktuk,

bizi de aldı götürdüler. Böyle bir karşılama şeyinde bulunduk. Yolda halk Menderes'i aracından indirdi ve omuzlara aldı. Taşındık, taşımaya başladık. Yalnızca Menderes'e yönelik bu sevgi...

Darbe girişiminde CHP'nin bir rolü olmadığını ileri süren Bilal Bey, "...yani bize herhangi bir telkin gelmedi ama İsmet Paşa'nın Himmet Dede İstasyonu'nda yolunun kesilmesi, Uşak'ta başına ateş açılması gibi olaylar bardağı taşıran son damlalar oldu." ifadelerini kullanmıştır. Sabri Bey (Avukat, 82) ise muhalefet partisinin lideri olan İnönü'ye milletvekili olarak oturumlara iştirak etmeme cezasının verilmesinin de 1960 darbesini hazırlayan etkenlerden biri olduğunu belirtmiştir.

Darbe Süreci

Görüşmecilerin ifadelerinden hareketle 27 Mayıs 1960 darbesi; darbenin tanımı, darbe nerede ve nasıl gerçekleşti, darbe ve sonrasındaki günler, tutuklanmalar, sürece bakış, mahkemeler, alyans kampanyası ve darbe sürecini değerlendirme kategorilerinde ele alınmıştır.

Darbeyi Nerede Ve Nasıl Öğrendiler?

Darbe günü Erzurum'da olduğunu ifade eden Binali Bey (Doktor, 70), o günü şöyle anlatmıştır:

Teyzem hastalanmıştı Kavak Mahallesi'nde, anneannem elimden tuttu beni oraya götür dedi. Geldik çıktık Erzurum kapıya. Orada faytonlar boldur ama hiç hiçbir tane fayton bulamadık. Anneannem şaşırды ya ne oldu, nereye gitti bu faytonlar? Her tarafta asker görüyoruz bankanın önünde askerler nöbet tutuyordu. Hafif yağmur yağıyordu. Anneannem telaşlandı. "Geri dönelim eve" dedi. Ben hayır dedim buluruz fayton dedim. "Her taraf asker dolu" deyince dedim ki ya bize bir şey yapmıyorlar, gel gidelim dedim. Gittik ki o evde de hastamız var ama herkes ihtilali konuşuyor. İhtilal, ihtilal sözünü de ilk defa duyuyorum o zaman. Yani bu ihtilal ne? Ne oldu? Hep soruyorum. Ne yaparlar? diye. Kimse de doğru dürüst bir cevap veremiyor aslında. Askerler askerler diyor, askerler geldiler diyor.

Erzurum'da Askeri Sanat Okulunda talebe olan Bilal Bey (Yayıncı, 74) ve Isparta'da askerde olan Hüseyin Bey (Esnaf, 81), darbeyi duymadıklarını sonradan öğrendiklerini belirttiler. Bu anlamda Bilal Bey, askerlerin darbe gecesi onları Aziziye Tabyasına tedbir amaçlı götürdüklerini dile getirerek olayı şöyle anlatmıştır:

Erzurum'da Askeri Sanat Okulu diye bilinen bir mektep vardı. Oradaydım, talebeydim. Gece bizi alıp götürdüler Aziziye Tabyasının oraya. Ertesi gün akşama kadar orada kaldık. Olayı duyamadık, daha sonra olayı öğrendik. Ne olduğunu da söylemediler. Öğrencileri bindirdiler askeri araçlara. Ne olduğunu da anlamadık tabi, endişe ettik, niye böyle bir şey oluyor, başımızda da bir subay. Tabyaya gittik,

tabyada bir yerde çay verdiler. Sabah kahvaltı verdiler, hatta öğlende yemek de getirdiler. Ertesi gün akşam okula döndük. Hangi sebeple böyle bir tedbire ihtiyaç duyduklarını hala anlamış değilim. Biz çok korkuyorduk o zaman. Yani bizden neden endişe ettiler ya da neyin tedbiriydi halen anlamış değilim.

Benzer şekilde Hüseyin Bey (Esnaf, 81), acemi birliğinde olduğunu belirterek hiç kimsenin bir şey söylemediğini kendinin de bir şey görmediğini dile getirmiştir. Sonrasında “inkılap olduğunu duyduk ama bize acemi birliğinde bir şey demediler” şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Cemil Bey (Yönetici, 79) ise darbe günü İstanbul’da olduğunu dile getirerek görüşlerini “Sultanahmet Ticaret Lisesi son sınıf öğrencisiydim. Perşembe’nin gelişi Çarşamba’dan belli diye bir deyim var. Hadiseler tırmanma noktasına gelmişti. Tabii ihtilal beklenmiyordu. Zannediyorum ki bir cumartesi sabahı idi. Uyandığımız zaman marşlar çalıyor ve Alparslan Türkeş’in sesiyle ordunun yönetime el koyduğu söyleniyordu. O gün sokağa çıkma yasağı uygulandı. Biz de Cumartesi Pazarı, evde hadisenin seyriyle geçirdik.” şeklinde ifade etmiştir.

27 Mayıs günü sabahı, Şenkaya’da olduğunu ve darbeyi babasından öğrendiğini söyleyen Kazım Bey (Doktor, 77), darbeyi öğrenince telaşa kapıldıkları anları şöyle dile getirmiştir:

Erzurum Lisesi’nde birinci sınıfta idim, Nedense o tarihte demek ki tatil mi oldu? Şenkaya’daydım. Şimdi benim rahmetli babam, Demokrat Parti başkanıydı o tarihte, 27 Mayıs’ta. Dolayısıyla da sabahtan babam kalkınca dükkâna uğramıştık, kendi evimizin yanındaydı. Radyoyu açınca olayı duymuş, sonra bizim eve döndü geldi. Biraz böyle sıkıntılı görünüyordu. Biz de durumu öğrenince hepimiz, evdeki anam dâhil halk bir telaşa kapıldık.

Ortaokul ikinci sınıf öğrencisi olan Mehmet Bey (Mühendis, 77), darbe günü Hasankale ’de olduğunu ve darbeyi radyodan duyduğunu söylemiştir.

Sabahleyin kalktığımızda ordunun iktidara el koyduğunu öğrendik. Ordu idareye el koydu. Radyodan dinledik zaten o zaman evde televizyon yok, bir şey yok. Ancak gazete zaten geç geliyor... Alparslan Türkeş tarafından anons edildi. Ben tanımıyorum o zaman, dediler ki bunu yapan da konuşan da Alparslan Türkeş dediler.

Mehmet Bey gibi darbe günü Hasankale ’de olan Necdet Bey (Avukat, 76), sabah erkenden arkadaşıyla balık tutmaya gittiklerini ve dönüşte darbeyi Tellal İsmail Amcadan “İlan! Herkes evine ekmeğini alsın gitsin. Sokağa çıkma yasağı vardır. İhtilal oldu.” şeklinde duyduğunu dile getirmiştir. İhtilal kelimesinin manasını bilmediklerini belirten Necdet Bey, ortaokul üçüncü sınıf öğrencisi olduğunu ve ihtilalin farkında bile olmadıklarını söylemiştir. Yine bir ortaokul öğrencisi olan Osman Bey (Müfettiş, 76), darbe günü Erzincan’da olduğunu ve darbeyi babasının arkadaşından

duyduğunu belirtmiştir. Babasının bir iş arkadaşının evlerine geldiğini ve darbenin haberini verdiğini söyleyerek açıklamalarını şöyle detaylandırmıştır:

Sabahleyin görevli arkadaş geldi babama bilgileri verdi. Babam da sokağa çıkmayın dedi. Sokağa çıkma yasağı var. O zaman televizyon yoktu. Radyo vardı. Ben radyodan da anonslar işitiyordum. Ben öyle işittim, öyle hatırlıyorum. Demiryolu görevlisi, babam orada müdür muaviniydi. Bir sebeple geldi babama bir şeyler söyledi. Babam ondan sonra farkına vardı. Yani sabah değil gece yarısı olmuştu ihtilal, kalkışma...

Yılmaz Bey (Akademisyen, 74) ise darbe günü Erzurum’da olduğunu ve darbe haberini radyodan öğrendiğini şöyle ifade etmiştir: “Hatırladığım kadarıyla radyodan duydum. İşte Alparslan Türkeş’in davudi sesiyle. Millî Birlik Komitesi’nden bahseden şeylerini hatırlıyorum yani. O sesi unutmam. Doğrusu o zamanlar Erzurum’da radyo olarak Ankara Radyosu uzun dalgadan ses geliyordu yani. Ama duyuluyordu fena değildi.”

Darbeye yakın tarihlerde üniversite sınavına giren ve sınavı kazanamayıp Iğdır’da Devlet Su İşlerinde memur olarak çalışan Sabri Bey (Avukat, 82), darbeyi sabah öğrenmediklerini akşamüstü Ankara’dan gelen ziraat mühendislerinden öğrendiklerini ifade etmiştir. Sabri Bey, “Hiç unutmam bu ziraat mühendisi olan kişiler dediler ki abi dediler. Hiç üzülme, devlet, vatan kurtarıldı dediler. Ne oldu? İhtilal oldu, dediler.”

Darbenin Tanımı

Görüşmecilerin 60’lı yıllarda genç olmaları, onları darbeyi sosyal çevrelerine sorarak anlamaya yöneltmiştir. Babasına sorarak darbeyi kavramaya çalışan Binali Bey (Doktor, 70) ile babası arasındaki konuşma şöyledir:

Babama sordum. Babam otur anlatayım dedi. “Bu ihtilal dediğin şey darbe ihtilal vesaire normalde seçimle gelen hükümetlere askerler veya başka bir kuvvet onlara galebe çalar, onları indirir, kendisi gelir ve onlardan hesap sorar. Bu hep böyle olmuştur. Bunların haklı mı haksız mı oldukları uzun yıllar sonra anlaşılır oğlum” dedi.

Görüşmeyi gerçekleştiren araştırmacı, Bilal Bey’in (Yayıncı, 74), darbeyi nasıl tanımladığını anlamak için araştırmacı darbenin kalkışma mı, ihtilal mi ya da inkılap mı olduğunu sorgulamıştır. Bilal bey ise darbeyi, inkılap kavramına uymayan, bir sürü haksızlık ve haksızlıklar merhalesi olarak değerlendirmiştir. Ayrıca darbe kelimesi üzerinden tanımlanabileceğini ancak ihtilal olduğunun kesin olduğunu ileri sürmüştür. Onun için inkılap sadece darbeyi gerçekleştirenlerin yakıştımasıdır. Benzer olarak Hüseyin Bey de (Esnaf, 81), askerde olduğu için “inkılap olduğunu duyduk” şeklinde görüşünü belirtmiştir. Kazım Bey (Doktor, 77) ise Celal Bayar ile yemek yediği bir gün 27 Mayıs’ı birkaç cümle ile anlatmasını istemiştir. Buna yönelik Celal Bayar’ın verdiği yanıtı şöyle anlatmıştır:

Doktor bey sen başhekim olduğun için ihale kanunu hakkında da bilgin vardır... bir ihale açılır bir mal alınır, eşya alınır kim girer o ihaleye müteahhitler girer fiyattan çok temsil yaparsa ihale onun üzerinde kalır. İşte 27 Mayıs'ta da ihale açıldı bu ihaleye müteahhitler girmedi, ihaleye hukukçular girdi. Biz de onların üzerinde kaldık dedi.

Bu ifadelerle Celal Bayar aslında bu süreci daha çok hukukçuların yönlendirdiği, Kazım Bey ise adaletin ve hukukun ayaklar altına alındığı, katledildiği günler olarak tanımlamışlardır. Bu haliyle yaşananlar Kazım Bey'e göre bir ihtilaldır. Görüşmecilerden Mehmet Bey (Mühendis, 77) ile Cemil Bey (Yönetici, 79) de yaşananların bir ihtilal olduğunu askerin yönetime el koyduğunu belirtmişlerdir. Diğer görüşmecilerden farklı bir şekilde yaşananları kalkışma olarak değerlendiren Osman Bey (Müfettiş, 76), o gece yaşananların ihtilal olarak isimlendirildiğini ancak kendi kanaatine kalkışma olduğunu ifade etmiştir. Yaşanılanların darbe olmadığını, ülkenin kurtuluşuna yardımcı olmak amacıyla kötü yönetime dur demek anlamında yansıtıldığını vurgulamıştır. Bir hukukçu olarak Sabri Bey (Avukat, 82) yaşananların askeri bir darbe olduğunu ifade ederek bu tarz müdahalelerle devletin yönetilmeyeceği kanaatinde olduğunu belirtmiştir.

Darbe ve Sonrasındaki Günler

Ordunun iktidara el koyduğunu öğrenen görüşmeciler, sokağa çıkma yasağından, kısıtlamalardan, orduya teşekkür için yapılan yürüyüşten, o günlerde meydana gelen ve akıllarında kalan bazı olaylardan bahsetmişlerdir. Sabah kalktığında darbeyi öğrenen Mehmet Bey (Mühendis, 77), hemen sokağa çıkma yasağının başladığını, eğitime ara verildiğini ve bazı özel günlerin kutlamalarının geç de olsa yapıldığını aşağıdaki ifadelerle anlatmıştır.

Sabahleyin kalktığımızda işte şeyin ordunun iktidara el koyduğunu öğrendik. Tabii bundan sonra dışarı çıkma yasağı başladı. Ama işte ihtiyaçlarımızı ancak kısıtlanarak işte ekmek bir şeydir, bakkalla ilgili olarak, kısıtlı olarak da yapabiliyorduk. Dışarı çıkma yasağı olduğu için dışarıya da pek fazla çıkamıyorduk. O zaman biliyorsun yurt genelinde bütün okullar da tatil edilmişti. Eğitim öğretime ara verilmişti ilk ihtilalden dolayı. Biliyorsun 19 Mayıs Bayram kutlaması da Türkiye genelinde şey tarafından herhalde idare tarafından yani hükümet tarafından yapılmadı bu nümayişler olduğundan dolayı o zaman yapılmamıştı... Ordu el koyduktan sonra 19 Mayıs kutlaması yeniden yapıldı. O zaman biz ortaokulda olduğumuz için kutlamalara katılıyordum. İşte bu 19 Mayıs'a katılıyorduk bizzat herhalde. Bizler evden çağrıldık. 19 Mayıs için her ay kutlamalar yapıldı. Daha sonra ve böylece zaten okulda hemen o şeyler de bitmekteydi. Bitirdik. Sonra bu halkın büyük bir kısmı bir şey günü düzenlediler. Orduya teşekkür

için bir yürüyüş düzenlendi halk tarafından. Bu halk bir şehirde toplulukla beraber de bayrakları olmak kaydıyla. O zaman öyle hatırlıyorum. Bizim Doğu Kışlamız vardı. Doğu Kışlaya gidildi. Burada çeşitli konuşmalardan sonra halk tarafından işte şeyler, kurbanlar kesildi ve orduya bağlılığımız halk tarafından söylenildi. Sonra ordumuza bağlılığımız bildirildi orada.

Sabri Bey (Avukat, 82) darbe sürecinde yaşanan kısıtlamaların fikir alışverişinde bulunulacak ortamları yarattığına dikkati çekerek bu tarz uygulamaların yapıldığı sürece ilişkin anılarını şöyle anlatmıştır:

Yani bu durumda da yapılan yargılamaların sonucunda da sizin de bildiğiniz gibi Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, bir de Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmişti ve yapılan yargılamanın sonucunda yani o şekildeydi. Evet, tam ben bu 27 Mayıs'ta, yani dediğim gibi o zaman sokağa çıkma yasağı filan getirildi. Hiç kimse çıkamıyordu. Bizim Devlet Su İşleri'nin bir bahçesi vardı. O bütün mühendisler ve bütün elemanlar hep o bahçenin içerisinde zaten duruyorlardı. Hatta ertesi gün demek istiyorum ki böyle bir memur sondaj şubesinde çalışanlar hiçbir zaman köylere de gidemediler. Yani böyle tam bir örfi idare getirmişti. Yasak getirmişti ve o yasak nedeniyle de biz o bahçenin içerisinde devamlı böyle fikir alışverişinde bulunuyorduk.

Çocuk yaşta olduğunu ifade ederek darbeyi anlatan Necdet Bey (Avukat, 76), eve geldiğinde abisiyle babasının radyodan heyecanlı bir şekilde haberleri dinlediklerini görmüştür. Durumun ciddiyetinin pek farkında olmadığını belirterek "...radyoda Alparslan Türkeş'in o davudi sesiyle "Silahlı Kuvvetler kardeş kavgasını önlemek için yönetime el koymuştur...Milli Birlik Komitesi duruma hakimdir" anonslarının yapıldığını ancak bu anonsların dikkatini çekmediğini ifade etmiştir.

...ihtilal nedir? Silahlı Kuvvetler bizim silahlı kuvvetlerimiz falan. Yani başka bir düşmanın kuvveti değil. Ondan sonra bizim evde şey vardı. Annemin dayıları subay idiler. Biri yüzbaşı biri binbaşı. Birinden bir kılıç, diğerinden de bir pala. Duvarda asılı idi bir de işte ikisinin resimleri vardı. Onlar böyle benim için bir şey idiler. Semboldüler. İşte ananın dayıları asker işte 1914'teki savaşlarda kahramanlık etmiş adamlar onların hikayeleriyle büyümüştüm. Bir ilan daha yapıldı. Herkes evindeki silahı, silahtan sayılır eşyaların tümünü teslim edecekler. Sıkıyönetim kaymakamlığının emrine. Kaymakamlık o zaman zaten sıkı yönetimin temsilcisi. Baktım ki bizim duvardan orada duran pala ile kılıç indi. Anladım ki bu ihtilal denen şey çok kötü imiş. Çünkü onları indiren bir güç var ise o güç o idealleri de indirmiştir.

Osman Bey (Müfettiş, 76), babasının mesleğinden dolayı subayların gelip babasına baskı uyguladığını belirterek o günlerden başlayan bir düzensizlik olduğunu şöyle

anlatmıştır:

Biz sokağa çıkmadık. Babam işine gitti. İşinden geldikten sonra yani eve döndüğünde babam da şaşkıncı. Talimatlar alınıyordu, demiryolları o zaman biraz daha stratejikti. O talimatlara uymak durumunda kalınıyordu. Subaylar böyle o günlerden itibaren de daha cesaretli ve daha mütecaviz diyebileceğim konumdaydılar, durumdaydılar. Onları hatırlıyorum ben. Babamın mesleğinden ötürü hatırlıyorum. O zaman şey vardı. Yataklı vagonlar vardı. Fransız firmasının tekelinde çalışıyorlardı. Bu cumhuriyet döneminin başlarında yapılan anlaşmadan ötürü bilet bulunmazdı. Yataklı vagonun bileti bulunmazdı. Subaylar gelip babamlara orada baskı yaparlardı ki bize vereceksiniz, bulacaksınız, biz anlamayız gibi çıkışlarda bulunuyorlardı ve de yani ben anti parantez şunu hissediyorum. Şunu söyleyebilirim ki düzensizliğin veya anormalliğin tohumları o günlerde atılmıştı.

Darbe sürecinde askerde olan Hüseyin Bey (Esnaf, 81), acemi birliğinde olduğu için silahının olmadığını ancak Ankara'ya geldiğinde silah verdiklerini ve yemekhanede on gün kadar ellerinde silahla beklediklerinden bahsetmiştir.

Ankara'ya geldiğimizde, işte on on beş gün sonra bize silah verdiler. Biz acemi olduğumuz için silahımız yoktu. Bize silah verdiler ama ambalajıyla gelmişti, ambalajı, kâğıtları açtılar bize verdiler, kâğıtları imzaladık, herkesin üzerine kayıt ettiler. Numara verdiler, mesela silahların numarası vardı. Bize numaraları öğrettiler, herkes numarasını bilmeliydi... Biz bando takımı olduğumuz için büyük bir şeyler yaşamadık yani. Bir yerlere gitmedik ki. Sadece dedim ya yemekhanede bir on gün kadar silah ellerimizde oturduk, bir kısım tatbikata gittiler. Tatbikata gittiklerini de bana söylemediler, nereye gittiklerini. Sordum arkadaşlara "Nereye gittiniz?" "Ne iş yaptınız?" "Ya bir şey yok, bir dolandık geldik işte" dediler ama doğru mu yanlış mı bilemiyorum.

Darbe sürecinde yalan haber ve iftiraların sıklıkla kullanıldığını ve bunların da insanlara zarar verdiğini ifade eden Necdet Bey (Avukat, 76), farklı düşüncede olan kişilerin bu tarz yollarla tespit edilerek cezalandırıldığını söylemiştir.

Diyelim ki değişik düşüncede o günkü CHP zihniyetinde olanlar bir araya gelir, ihbar ederlerdi insanları. O ihbar üzerine çeşitli vatandaşları alıp götürürler, sorgulanır. Bilahare zaten ortada bir şey olmayınca da bırakırlar. Bizim Hasan Kale'de Efe, Alvarlı Efe'nin müritlerinden Tayyar Baba diye bir zat vardı. Tayyar Baba biraz fütursuz bir adamdı. Yaşlı, ihtiyar, tamircilik yapardı. Ayakkabı dikerdi, tamir ederdi bu şekilde, 4, 5 çocuğu vardı. Kızı vardı, oğlu yoktu. Onları barındırır. Tayyar babayı şikâyet etmişler. Tayyar babayı aldı attılar içeri. Hasankale'de o dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilçe başkanı vardı. İlçe başkanı çok haysiyetli bir adamdı. İşte etraftan gidiyorlar ilçe

Başkanı'na diyorlar, "Başkan Bey bu Tayyar Baba'yı atmışlar içeri. Günahtır bu zavallı biri zaten. Pasinler'de öyle bir noktaya geldi ki. İnsanlar artık endişeye kapıldılar ve Menderes'in asılması olayından sonra da bu sefer buğz etmeye başladılar. Daha sonraları o muhbirlik yapanlar Hasan Kale'de barınamaz oldu ve bunu yaşadık. Çünkü bunlar gelip geçiyor. Kış fırtınalar gelip geçiyor. İşler durulduktan sonra da kötülük yapanlar insanların yüzüne bakamaz hale geliyorlar. Şimdi mesela ne diyoruz efendim "komşunuzu dahi ihbar edin." Yani iyi ama ya bir komşu hakkı vardır. Bizde bir ölçü vardır. Ben çok rastlamışım Erzurum'da. Şimdi asker kaçmış bir yere, inzibat askeri yakalamış götürüyor. Vatandaş hemen gider inzibatın elinden askeri almaya çalışırdı. Belki de asker yani suçlu, inzibat görevini yapıyor ama güçlünün karşısında bizim insanımız zayıfı korur. Bir Garnizon Komutanı vardı. Bu zat, bu Asker Alma Dairesi Başkanı idi. O çok inşafı bir adamdı. Yani insanların en az zarar görmesini sağlama konusunda azami gayret göstermişti. Bazı ihbarları hiç dikkate almadı adam. Onun hiç yani, O biraz daha inşafı davrandığı için öyle korundu. Ama bir "deli hâkim" ünvanlı bir hâkim vardı. Allah onu hâkim etsin. Yani bir askerin tavrına bakıyordum. Bir de o hâkimin tavrına bakıyordum. Deli Hakim'in estiği estik, vurduğu vurduk, kıldığı kırdık, milleti kırıp geçiriyordu. O komutan Allah rahmet etsin ölmüşse. O koruyordu insanları. Çünkü aslında yani ortada bir siyasi kavga var. Hedef asker oluyor. Askerler bakıyor ki o benim bunla bir sıkıntım yok. Askerin bir kesimi bundan biz niye zarar görelim diye insanların böyle haksızlığa uğramasına o komutan mâni oluyordu. Biz de onu hep hayırla yad ederiz.

Benzer şekilde darbeden beş altı ay sonra yalan haber ve iftiraların yaygınlaştığından söz eden Kazım Bey, babasına yönelik bir iftira hadisesini şöyle anlatmıştır:

İşte muhalif partinin ilçe idare kurulu hatta birisi de çok esprili bir adam akraba oldu da bize. Diyor ki siz görürsünüz şimdi ben gidip diyeceğim ki şunları şunları yapmış. Hâlbuki babam Demokrat Parti başkanlığı yaptı ama sonradan herkes şunu söylüyordu: Bir tek memurun burnu kanamadı Adaletten bir gün ayrıldı falan... Şimdi bu ve buna benzer bayram gibi şenlikler yaparlar ki ihtilalden sonra üniversitelerde de bu şenlikler görüldü... O zaman ki şube başkanı duyuyordu ki her akşam işte ziyafet veriyorlar bir yerde hep beraber o marşları söylüyorlar falan. Hatta orada bazıları da babamı şikâyet edeceklerini söylüyor. Neler çıkacak filan. Yani sonuçta Şenkaya'da gördüğümüz de şu oldu. İhtilalden sonraki beş altı ay zarfında babam ilk başta oğlum ben bir şey yapmadım ki niye ne olacak dese bile zaman içinde iftiraları duyunca hepimiz şey yaptık. Mesela bir iftira. Evimizde silah var. Şimdi babam canlı hayvan alır, satardı. Çünkü çobanlar vardı. Bir tane çakaralmaz tüfeği var eski işte sırtına alır çoban. Şimdi silah dedikleri o tabii bizim evde şöyle bir şey olurdu kapı diyelim ki tıklıyor birisi

gece ziyarete geldi ve açtı korku vardı evimizde. Babam da yoktu ama 27 Mayıs bu çünkü duyuyoruz o zaman radyolardan da duyuyoruz, milleti topluyorlar, e suçlu suçsuz da bakılmıyor. Dolayısıyla öyle bir korkulu birkaç ay geçirmiş olduk.

Diğer görüşmecilerden farklı olarak darbe taraftarı olduğunu ifade eden Cemil Bey (Yönetici, 79), 27 Mayıs günü arkadaşlarının omuzlarında taşındığını belirterek kendisini bir kahraman gibi hissettiğini şöyle anlatmıştır.

İhtilal olunca ben okuldan uzaklaştırmayı beklerken pazartesi günü omuzlar üzerinde tabiri caizse bir kahraman gibi okula girdim ve o dönemde olgunluk sınavları vardı. Yani lise son sınıfı bitirebilmek için son üç yılın bilgilerinden oluşan bir sınavdan geçerdiniz. Bu sınavlar sözlü ve dersine göre yazılı olurdu. Sözlü sınavlarda bana hiç soru sorulmadı.

Tutuklamalar

Görüşmecilerin darbe sürecini aktarırken tutuklamalarla alakalı anılarının yoğunluğu dikkati çekmiştir. Necdet Bey (Avukat, 76) darbe sürecinin geneline hâkim olan bir korku hali olduğunu ifade etmiştir. Bu onun hoşuna gitmeyen bir havanın varlığını işaret etmektedir. Öyle ki bu süreçte genel korkunun sebebi tutuklamalardır. Tutuklamaların yarattığı korku ortamında iki kişi bir araya gelip konuşamaz duruma gelmiştir. Necdet Bey genele hâkim olan bu havayı şöyle anlatmıştır:

Ondan sonra baktık ki yok, iki kişi bir arada konuşamıyor. Herkes bir ürkeklik içerisinde. Sabahleyin haber geliyor işte "Demirci Muhammed Efendi'yi götürmüşler." "Nereye götürmüşler?" "Sivas'a götürmüşler." O zaman Hasankale'de cezaevi de yoktu yani. Sivas Cezaevi'ne götürmüşler, orada toparlıyorlar. Bir kısmını da Yassıada'ya götürüyorlar ama bizim oradakileri Sivas Cezaevine götürmüşler. Ondan sonra bir gün kalktığımda Belediye Başkanı İlhami Aras Bey ile amcamı karakola çağırmışlar. Karakolda da karakol komiseriyle bizimki tartışmış tabii. Bunun üzerine onları götürmüşler. Hapishane olmadığı için jandarmanın atlarının bağlandığı şeyler vardı. Ahırlar. Biz ona at tablaları derdik. Yontulmuş at tablalarında bir yere ikisini de hapsedmişler. Biz de böyle pencereden içeriye bakardık. Kendileriyle görüşmemiz mümkün değildi. Çocuk olduğumuz için de fazla ciddiye almazlardı bizi. Bunların ikisini at tablalarında bir seki gibi bir yer vardı işte orada kırk gün yatırdılar. Sonra, kırk gün sonra bıraktılar.

Necdet Bey gibi Cemil Bey (Yönetici, 79) de toplu halde gezmenin yasak olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

İki kişi yan yana okuldan çıkamadık. Yani toplu halde gezmek dahi yasaklanmıştı. Öyle bir ortamdan birdenbire 27 Mayıs ortamına geldik. Günlük güneşlik zannettik ve tekrar eski karanlık günlere belirli bir aradan sonra döndük. Ben 28 Nisan olaylarının içindeydim. Öğrenci hareketlerinin

içindeydim. Fakat dönüp bakıyorum o günkü gençliğin heyecanını bunu bağlıyorum?

Binali Bey ise tutuklamalara ilişkin anılarını ve tutuklamalar sürecinde genele hâkim olan havayı şöyle aktarmıştır.

Mahallede bir dedikodu dolaşüyor. Falanca filancayı ihbar etmiş, falanca filancayı ihbar etmiş diye. Ara ara bazı böyle siyasetle iştigal eden komşularımızın tutuklandığı haberi yayılıyor. Bunların çoğu yalan çıkıyor ama bir kısmı da doğru çıkıyor. Daha çok da biz bu muhbirlerle kafayı taktık. O günün çocukları. Onlara kim bu işi planlıyor diyoruz. Hatta onların çocukları içinde profesör olup rektör olanlar da oldu yani. Ama tabii günahlarını almayacağım. Yapmış mı yapmamış mı? Bunlar konuşulurdu Murat Paşa Mahallesi'nde.

Osman Bey (Müfettiş, 76), yakın çevresinde tutuklamaların gerçekleştiğini ve bu tutuklamaların demokrasiyi erteleyen davranışlar olduğunu ifade ederek darbe sürecindeki tutuklanmalardan şöyle bahsetmiştir.

Benim çevremden babamın mahalle komşusu, arkadaşı, babamı çok seven bir insandı. Münip Amca vardı, milletvekiliydi o zaman. Demokrat Parti milletvekiliydi. Biz Münip Amca'nın tutuklandığını Hasan Numanoğlu babama geldi söyledi ve babam ağlayacak gibiydi. Çünkü Münip Özer mütevazı bir insandı. Hasan Amca da fedakâr bir insandı ve biz o zaman kavradık ki bu bir kalkışma, bu bir demokrasiyi erteleme kalkışması. O dönemde yaşadığım, hafızamda kalan başka bir anı da şu. Erzurum'da bir Rifat Amca vardı. Soyadını hatırlayamıyorum. Rifat Amca hiç sözünü esirgemeyen bir insandı ve Rifat Amca ilk önce tutuklanmamış idi. Fakat biz o 27 Mayıs'tan sonra tatil oldu Haziranlarda falan, Erzurum'a geldik tatil için. Rifat Amca'yı tutukladılar ve Sivas'a götürdüler. Rifat Amca Sivas'ta uzun süre tutuklu kaldı. Onu hatırlıyorum.

Sürece Bakış

Bu başlık altında görüşmecilerin darbe sürecine yönelik tarafları ve sürece bakış açıları yansıtılmıştır. Görüşmeler sırasında görüşmecilerin ifadelerinden darbe sürecinde belirli bir taraf oldukları anlaşılmaktadır. Bu yönde en temelde görüşmecilerin ya darbe karşıtı ya da darbe tarafında olduğu söylenebilir. Uzayan mahkeme süreci ve idamlarla birlikte görüşmecilerin de yıllar içerisinde tek bir tarafta yani darbe karşısında toplandıkları görülmektedir. Örneğin Binali Bey idamların arkadaş sohbetlerinde konu olduğunu ve idamların istenmediğini belirterek açıklamalarını şöyle devam ettirmiştir.

Sonra gazete almaya o zaman başladım ben. Yani eskiden gazete almazdım ama bizim eve her gazete girerdi. Rahmetli babam çok meraklı olduğu için. Akbaba dergisi girerdi Akis girerdi hepsi vardı bizim tandır başında.

Bunlardan bolca vardı. Boş kaldıkça onlara bakardım ara sıra. Sonra ben de gazete almaya başladım. Ne oluyor ne bitiyor diye meraklı bir çocuktum. Ama hiç taraf tutmuyordum ne ihtilalcileri tutuyordum ne de kendilerine karşı ihtilal yapılanları tutmuyordum. Benim derdim kim haklı ona bakıyordum. Niye böyle oldu ona bakıyordum. Bu işi epey bir süre böyle geçti bir iki yıl, işte ama tabii idamlarla birlikte bizim de şeyimiz bozuldu. Yani bunu istemiyorduk. Yani çocuk olarak da istemiyorduk, idam kötü bir şeydi idam olması. Bir kısım insanlar işte “onlar da çok ettiler, şunu yaptılar, bunu yaptılar” diye anlatıyorlardı. Bir kısım insanlar da “bunlar hep yalandır” filan diyorlardı. Gene biz arada kalıyorduk ama idamı istemediğimizi biliyorum. Arkadaşlarla oturmuş toplanmışız konuşuyoruz. Hatta ertesi senenin baharı idi. Yemlik toplamaya gittik Palandöken Dağı'na. Yolda konuşurken işte “Sen olsan asar mısın?” diye soruyoruz. Bir o öbürüne soruyor. Hiç asan çıkmadı. Bir tane arkadaşımız o çok muzipti zaten. Yani her zaman ters gider, o dedi ki “Ben olsam bunun 5 katını asardım.” Biz ona çok güldük. O da gülüyordu. Hoşuna gidiyordu bizi kızdırmak için. O da sonra ağır ceza reisi oldu.

Benzer şekilde Menderes'in idamı üzerine ev ahalisinin tepkisini anlatan Bilal Bey (Yayıncı, 74), görüşmeler sırasında “Çocuktuk tabii bu ihtilalden sonra öyle bir propaganda oldu ki; işte arkadaşlarla oynuyorduk, bir gazete getirdiler. Kim getirdi hatırlamıyorum. İlk sayfada Menderes'in fotoğrafı vardı. Gazeteyi hemen aldım, kaptım onların elinden. Sanki bir şeymiş gibi eve getirdim. Annem elimden aldı, ağlayarak bu gazeteyi yırttı. Ne diye bu kadar böyle heyecan duydun da getirdin dedi. İşte veto etti yani. Tabii halkın anlayışı buydu. Ama çocukluk biz yani. Civardaki propagandanın işte gazetelere yansıyan propagandanın tesiri çevreye böyle yansımıştı tabii.” ifadelerini kullanmıştır.

Binali Bey (Doktor, 70) ise babasının darbeye ilişkin verdiği tepkiyi anlatarak darbe sürecine bakış açısını da ortaya koymuştur.

Ben yine ısrar ettim. Peki ne olacak sonra dedim “Bize bir şey olur mu?” Dedi ki “Bize bir şey olmaz oğlum”. Hiç unutmuyorum dün gibi “Biz ne çaldık ne de çaldırdık” dedi. “Bize bir şey olmaz onun için” dedi. “Hiç merak etme, sen işine bak” dedi. Bunu hiç unutmuyorum, bu sözünü. Daha sonra bunu kendisine söylediğim zaman çok gülmüştük beraber “Seni endişeli gördüm” dedi. “Oğlum” dedi. “Bizim aldığımız bir şey yok. Çaldığımız bir şey yok. Ne korkacağız. Onun için seni rahatlatmak için öyle dedim” dedi.

Erzincan'da bir askeri lisede okuyan Osman Bey (Müfettiş, 76), öğretmenlerin genelinin ihtilale sıcak baktığını belirterek o zamanlar çocuk olmasına rağmen iktidarın bazı uygulamalarını garipsediğini dile getirmiştir. Osman Bey'in bu yönündeki açıklamaları şöyledir:

Şimdi ben Erzincan Lisesi'nde okuyordum. O zaman

Erzincan'da askeri lise de vardı. Askeri lise öğretmenleri bir kısım derslerimize gelirlerdi. Mesela matematiğe, fiziğe hatırladığım kadarıyla coğrafyaya Erzurumlu bir üsteğmen gelirlerdi. Bu Erzurumlu üsteğmenin dışındaki diğer öğretmenlerimiz ihtilale çok yakın idiler. Çok iyi gözle bakarlardı ve diyorum ya halkımız bize genellikle birden oldu ihtilalci. Onu ben hissediyordum. Ben ki o zaman yani iktidarın yani devrik iktidarın bazı uygulamalarını da garipsedim. Çocuk olmama rağmen.

Bununla birlikte Osman Bey, Erzurum ve Erzincan arasında olayı hissediş bakımından farklılıklar olduğunu ileri sürerek Erzurum'da daha bedbin bir hal olduğunu dile getirmiştir.

Yassıada Süreci

Görüşmecilerin özellikle Yassıada sürecine ilişkin açıklamaları ön planda olmuştur. Bu yönde Binali Bey (Doktor, 70) darbe gününden sonra her akşam Yassıada mahkemelerinin kurulduğunu ve insanların radyonun başından ayrılmadıklarını hatta radyosu olan evlerin radyosu olmayan evlerin de duyması için sürekli pencerelerini açık bıraktıklarını anlatmıştır. Bununla ilgili olarak Binali Bey hatırladıklarını şöyle ifade etmiştir:

Yassıada mahkemelerini hala hatırlıyorum işte sanıklar getirildi yerlerini aldılar. Müdafiler hazır filan diye ve bu girizgâh artık ezberlemişiz hepimiz bunu geçiyoruz, pas geçiyoruz. Sonra ne olacak diye sorular soruluyor. Filan mahkeme yapılıyor. Biz de merakla izliyoruz bunu. Ne oluyor, neler olmuş falan diye.

Benzer olarak Yassıada sürecini takip eden Bilal Bey (Yayıncı, 74) ise Yassıada mahkemelerinin radyodan naklen yayınlandığını ve o seslerin hala kulağında olduğunu söyleyerek açıklamalarına şöyle devam etmiştir:

Tam olarak 60 ihtilalinin olduğu günler şunu dinliyorduk tabii. Yani radyoda bu Yassıada şeyleri naklen yayınlanıyordu. Bütün o bet sesler kulağımızda yani hakikaten, niye bet sesler? Çünkü artık evlerde, evlerimizde öfkeyle ve üzüntü ile takip edilen bir süreçti, merhaleydi. Onun için hakikaten hoşumuza gitmiyordu yani o noktadan sonra artık o programlar, propagandalar bizim Erzurumlu çok az Erzurumlu çocuğuna, üzerinde muhtemelen tesir etmiştir. Hep menfi tesirler oluşuyordu yani üzerimizde...

Cemil Bey (Yönetici, 79), babasının Cumhuriyet Halk Partili olmasına rağmen çok yakın bir arkadaşı olan Abdülkadir Eryurt'un (Demokrat Parti Erzurum Milletvekili) Yassıada'da hapsedilmiş olduğunu öğrenince onun gereksinimlerini götürüp teslim ettiğini söylemiştir. Bununla ilgili olarak aşağıdaki açıklamaları yapmıştır:

Ben de Yassıada'ya gidecek malzemeleri Deniz Kuvvetleri'nde bulunan Kasımpaşa'da irtibat bürosuna götürür, onları teslim ederdim. Bir defasında oradaki subaylar benim Demokrat Partili olduğumu, öyle bir aileden

geldiğimizi hissedip bana sert davrandılar ve benim üstüm başımı aradılar. Cüzdanımdan Akbaba'da yayınlanan bir şiir çıktı. Şiirde şöyle yazıyordu "On yılda kalkına kalkına oturmuşuz şapa şimdi vardık farkına". Yusuf Ziya Ortaç'ın böyle bir şiiri. Bu şiir askerin eline geçince sen nereden buldun bu şiiri? Ben Akbaba'yı takip ederim. Ben 28 Nisan olayların içindeydim diye konuşunca ben oranın en muteber itibar gören kişilerden biri haline geldim. Hatta onun mükâfatı olarak da beni Yassıada'daki duruşmalara götürdüler. Ne olursa olsun vicdan sahibi bir kişi olarak o kadar seni üzen, sıkın ve ihtilal olduğu zaman sevinen beni Adnan Menderes'in, Celal Bayar'ın oradaki tutumları o yaşta son derece üzdü...

O zamanlar 18-19 yaşlarında olduğunu belirten Cemil Bey, geriye doğru baktığında Yassıada duruşmalarının verildiği ortamı hatırladığını ve nefret duygusunun merhametle yer değiştirdiğini belirtmiştir. Bunun nedenini ise şöyle açıklamıştır.

Hem uzayan davalar, eften püften şeyler, köpek davası idi bilmem ne davasıydı bizi o yaşlarda demek ki bu iş bir miktar şirazesinden çıktı. Adaletten uzaklaştı, kine, duyguya doğru yöneliyor şeklinde. Bugün geriye dönüp baktığımda böyle bir intiba vardı.

1961 yılında hukuk öğrencisi olan Sabri Bey (Avukat, 82) de Cemil Bey gibi Yassıada duruşmalarında bizzat bulunmuştur. Sabri Bey, bütün hukuk öğrencilerinin mahkemeleri görmesi, nasıl yargılama yapıldığını öğrenmesi için Yassıada'ya götürüldüklerini ve Salim Başol'un mahkemeyi idaresini izlediklerini belirtmiştir.

Bir seferinde şöyle olmuştur tabii bütün hukuk öğrencilerinin mahkemeleri görmesi, nasıl yargılama, nasıl yapılması filan gibilerinden biz Yassıadalara da giderek o Salim Başol'un idaresi nasıl, mahkemeyi nasıl idare ediyor, tutuklamaların nasıl olduğunu ve daha doğrusu o Yassıada'ya gittiğimiz zaman böyle o askerlerin kontrolü altında hep girmiştik. Herkesin sıra numarasına göre oturacağı yer vardı büyük bir salonda. O salonda da oturdum ben. Bir hatıramı da anlatmak isterim, bilmiyorum. Öyle yani orada var. Hangi yani? Ağrı milletvekili vardı ama Ağrı milletvekili Kührüvi miydi? yoksa Halis Öztürk müydü? O tarihlerde hatırimda Ağrı olabilir ya Bitlis ya da Van milletvekili olabilirdi. Salim Başol buna sordu. "Niye anayasaya aykırı olan kanunları çıkardınız?" Diye sordu. O da onun cevabı halen daha kulaklarımda. Dedi ki "efendim" dedi. "Bu kadar yüksek tahsillisi var. Avukatı var, hâkimi var. Şu anda milletvekili olan var, doktoru var" işte şu meslekten bütün meslekleri saydı. Bunlar yüksek tahsilli olan kişiler. "Çıkan kanunların anayasaya aykırı olduğunu bilmiyorlarsa ben nasıl bileceğim?" Dedi ki ona "Peki sen ne mezunusun" dedi. Ben "ilkokul mezunuyum" dedi. Yani şimdi dedim ki ya bu milletvekili yani. Dedi ki "Kaç dönem milletvekilisiniz?".

"Üç dönem milletvekiyim, bu dördüncü dönem olacak" dedi. Yani bir sıra formatı. Bu şekil pek de değil. Birinci dönem milletvekili, lise mezunu demek, ikinci dönem milletvekili, üniversite mezunu olmak demektir. Üçüncü dönem milletvekili de Sorbonne Üniversitesi'nden mezun olmakta. Çıkan kanunların anayasaya aykırı olup olmadığını senin denetlemen lazım dedi. Senin daha doğru bilmen lazım diye de bir cevap vermişti. O zaman Salim Başol ona ne ceza verdi? Nasıl? Kaç yıl ceza aldı? Yani onu hatırlamıyorum yani. Daha doğrusu unuttum.

1961 yılında babasıyla birlikte İstanbul'a giden Yılmaz Bey (Akademisyen, 74), Adnan Menderes'in idam edildiği haberini caddede gezerken öğrendiğini belirterek konu hakkındaki anısını şöyle aktarmıştır:

İstanbul'da babam alışveriş yaparken Eminönü Tahtakale civarında dolaşıyordu. Ben de onun yanıdaydım. Yani demek ki on iki on üç yaşında. O sırada bir çocuk akşam gazeteleri çıkarken ikindi vaktinde işte İstanbul'da gazeteler çıkar ve manşette ki haberi bağıra bağıra çocuklar satardı. Menderes'in idam edildiği haberini o çocuğun bağırmasından duyduğumda çok hüzünlenmiştim. Yani onu unutmuyorum doğrusu öyle.

Görüşmecilerden Kazım Bey (Doktor, 77), unutulmayan Yassıada sürecini bizzat Celal Bayar'dan dinlediğini ifade ederek Celal Bayar'ın bir anısını şöyle aktarmıştır:

Bizi idama mahkûm ettiler. İmralı'ya bir botla gidiyoruz Yassıada'dan. O sırada diğer idam mahkûmu olanlar da yanımızda. Fatin Rüştü Zorlu'nun yakasına deniz üsteğmeni fermanı takarken iğne eğiliyor. Demiş ki işte siz bu ülkede bir iğne bile yapamadınız ve ağır hakaretlerde bulunuyor o sırada. Ben Fatin'e soruyordum artık ülkemize ait edebi ilişkileri Türkiye'nin Avrupa ortak birliğindeki çıkarları nedir? Tam o sırada diyor üsteğmen beni de susturdu ve Fatin'e bir yumruk attı. Siz bir iğneyi bile yapamıyorsunuz. O da demiş ki evladım demiş, bu bir iğnedir demiş. Tabii ki bu fermanı takarken iğne eğilir sivri değil ki bu diye böyle soğukkanlı bir cevap verdi.

Kazım Bey (Doktor, 77) 27 Mayıs'tan sonraki Yassıada'daki olayların çeşitli şekillerde anlatıldığını vurgulayarak bir olayı şöyle anlatmıştır:

Selahattin İnan, Kamuran İnan'ın babası. O sırada İsviçre'de prostat ameliyatına gitmiş. Savcı Egesel diyor ki: Kalk ayağa bakayım tahkikat komisyonuna anayasayı ihlal etmek suretiyle nasıl oy verdin. Ben de diyorum o tarihte İsviçre'deydim, ben burada yoktum ki birdenbire savcı şaşıyor diyor ki otur otur ya sen burada olsaydın da evet derdin. Selahattin İnan bu sefer diyor ki: Savcı Bey şahitlik bende keramet sende bu nasıl iştir ne biliyorsun benim burada olacağımı? Şimdi bir de mesela Samet Ağaoğlu vardı. O partinin ileri gelenlerinden Samet Ağaoğlu ifadesinde diyor ki efendim diyor, Tahkikat komisyonu veya

anayasayla ilgili izah ettik diyorsunuz ama bu komisyona oy verenler de daha sonra Demokrat Parti'den istifa etmiş CHP'nin içinde olanlar da var. Mesela Fethi Çelikbaş. Ben içerideyim ben hapisteyim o dışarıda nasıl oluyor bu aynı imzayı verenler... Bu sefer Salim Başol şaşıyor diyor ki sus, otur sizi buraya tıkan kuvvet böyle istiyor yani. Sonuç itibarıyla burada hukuku katlediyor ve ihtilal hukukunu kendisi kuruyor...

Benzer bir görüşte olan Osman Bey (Müfettiş, 76), hukukun kendi tarzlarında uygulandığını ifade ederek "...sanık diye çıkarılanlar suçlu olabilirler taksiratlı olabilirlerdi. Ancak hukukun genel prensiplerinin azledildiğini, ertelediğini kesinlikle görüyor ve çok üzülüyorduk ona biz." şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Alyans Kampanyası

Darbe öncesi yaşanan ekonomik sorunlar darbenin sebebi olarak gündeme getirilirken 27 Mayıs sonrası Milli Birlik Komitesi tarafından hazineye katkı sağlamak amacıyla birtakım kampanyalar başlatılmıştır. Bu tarz bağış kampanyalarının görüşmeciler tarafından da dile getirildiği görülmüştür.

Yeni dönemde herkes alyansını bağışlamak istedi. İşte ekonomik durum düzeltilmek istendi. Daha sonraki gelişmelerde de alyanslardan farklı şeyler yapıldığını filan söylediler. Benim babam da yani Demokrat Partili idi ama vatanın zor durumda kalmasını düşünerek alyans yerine iki tane altın hediye ettiğini biliyorum yani. "Alyans nedir?" Dedi. "Al tam altın verelim" demişti kendi adına, eşi adına. Böyle bir nefret şeyi hissetmedim. (Yılmaz Bey, Akademisyen, 74)

Benzer duruma şahit olan Osman Bey (Müfettiş, 76) ise bağış kampanyalarına destek verdiklerini ancak süreçte yaşanan bazı olumsuz deneyimlerden dolayı güvensizlik oluştuğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Bizden, milletten yüzük istediler. Alyanslarınızı istiyoruz dediler. Yani gönüllü olma açısından gönüllülük esasına dayanarak bizim insanımız da benim annem babam da dâhil bu alyanslarını verdiler. Fakat bir yakınımından işittim. Ben kendim görmedim. Eşinin bir kolyesini bir subay hanımının boynunda görüyor. Ben bunu birebir görmedim. Fakat şimdi hatırlıyorum. O rahmetli oldu kendisi, eşi kolyesini, bir subay eşinin boynunda görüyor. Gelip kocasına anlatıyor bunu. Bu da bir tabii güvensizlik doğurdu bizim çevremizde ihtilale karşı. Annem ve babam bir kısım ziynetlerini hediye ettiler o ihtilal komitesine. Sebep de şuydu durum ekonomik açıdan çok kötü bilmem paraya ihtiyacımız var, nakde ihtiyacımız var. Bir şeyi vardı sloganı vardı. O slogana inanarak paralarını verdiler, şeylerini verdiler ziynetleri.

Darbe Sürecini Değerlendirme

Görüşmeler sürecinde görüşmecilerin genel kanaatinin

27 Mayıs'ın hiç gerçekleşmemiş olması yönünde olduğu söylenebilir. Bu tarz düşünceler Binali Bey'e (Doktor, 70) göre anlamsızdır. En temelde bu sorunu ortaya çıkaran kusurlar bulunup ders alınması gerektiğini ancak bunun gerçekleşmediğini, aradan uzun yıllar geçmesine rağmen hala 27 Mayısçıların haklı-haksız olduğuna ilişkin tartışmaların devam ettiğini dile getirmiştir. Hatta gücü arkasına alanların haklı olmak gibi bir endişeleri olmadığını bu tarz güç zehirlenmelerinin ise sonuçta olumsuz etkiler bıraktığını vurgulamıştır ve bu yönde aşağıdaki açıklamaları yapmıştır.

Ben şunu söylüyorum ülkesini seven herkes, her insanın benimsemesi gereken tutum; hukukun üstünlüğüdür. Eğer hepimiz tartışmasız hukukun üstünlüğüne inanır ve o yolda çaba gösterirsek bunların hiç birisi kapımıza uğramaz. Ne zaman hukukun üstünlüğünü dilimizde tutar, beynimizde tutmazsak icraatlarımıza yansıtırsak işte o zaman bu tip şeyler gelir bizi bulur... 50 yıldır bu böyle devam ediyor. Yüzyıl da edebilir bu. Bunu akıl sahibi hiç kimse istemez. Demokrasinin kuralları var. En iyi rejim değil kuşkusuz ama daha iyisi çıkıncaya kadar bununla idare edeceğiz. Bunu anlamamız lazım. Bunu anlamak birbirimizi anlamaktan geçiyor. Ama biz bunu yapmıyoruz. Ben kuvvetli olduğumda sen sıfırsın, seni sinek görüyorum. Sen kuvvetli olduğunda, sen de beni sinek görüyorsun. Zayıf olduğun günlerde söylediklerini unutuyorsun. Yani ben kabaca böyle özetliyorum.

27 Mayıs'ın müthiş bir tembih olduğunu ifade eden Bilal Bey (Yayıncı, 74) bu hadisenin olumlu sonuçlarının da olduğuna dikkat çekmiştir. "Belki bu hadise olmasa siyasete, sosyal meselelere bu kadar alaka duymayacaktık... birçok cemiyetçilik şeylerinde 60 darbesinin izini sürekli sürmek zorunda kaldık." ifadeleriyle görüşlerini dile getirse de bu ülkenin en büyük talihsizliğini 27 Mayıs olarak yorumlamıştır. Silahlı güçlerin yönetimi ele geçirmesi her ülke için vahim bir durumdur ve genellikle bu tip uygulamalar gelişmemiş baskıcı rejimlerin kaderidir.

Gençlik yıllarında süreci olumlu olarak değerlendirdiğini ancak yaş olgunlaştıkça askerin yönetime el koymasının doğru bir uygulama olmadığını belirten Cemil Bey, (Yönetici, 79) düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

O gün özgürlüklerin kısıtlandığı, İsmet Paşa'nın taşlandığı ve işte Meclis Tahkikat Komisyonu'nun gazetecileri ve milletvekillerini hapsedtiği bir ortamın getirdiği bunalımla çok sevinmiştik. Daha sonra askeri ihtilallerinin veya el koymaların, ülkeye bir şey kazandırmadığını aksine geriye gittiğini tespit ettik. Türkiye öyle bir ülke ki İttihat Terakki'den beri ordunun bu konudaki gözetimini, vesayet tutkusunu fazlasıyla bu süre içerisinde zaman zaman yaşadık. Neredeyse Türkiye her on yılda bir demokrasisi kesintiye uğrayan ve dört yılda bir ekonomik krize giren ve bu krizden çıkmak için en değerli vakitlerini

harcayan bir ülke konumuna geldi.

Binali Bey'in olaylardan ders alınması gerektiğini öne sürdüğü gibi Cemil Bey de azıcık neyin ne olduğunu bilsek tarih tekerrür etmez diyerek bir fıkra ile duruma dikkat çekmiştir:

İlk defa duyacağınız bir fıkrayla bunu ben özetleyeyim. Dursun yolda Temel'e rastlar. Der ki sinemada çok heyecanlı bir film var. Git gör. Temel de ben heyecanlanıyorum gel beraber gidelim, der. Birlikte giderler. Filmin sahnesinde bir kovboy atın üzerinde atı dörtlü sürmektedir. Karşıda da duvar vardır. Temel Dursun'a Ula Dursun, bu o at gidip duvara çarpacak, der. Ben gözümü kapatıyorum. Dursun aç aç ula Temel der, at yanından kıvrılıp geçecek. Geliyor at karşı duvara bir çarpıyor, kan revan içerisinde. Ne bileyim dün gelmişim, at duvara toslamıştı bugün akıllanmıştır sanmışım" der.

Cemil Bey, ülkenin durumunu da Dursun'un davranışlarına benzetmektedir. Hatta 80 darbesinden örnek vererek 60 darbesinde yaşanan sıkıntılardan ders almadığını ve 80 darbesini de ülkede yolunda gitmeyen şeylerin değişeceğini sanarak aynı sevinçle karşıladığını ifade etmiştir. Ancak beklenen durumun aksine 80 darbesinin de olumsuz sonuçlar ürettiğini ifade ederek "Hani asker askerliğini yapacak, siyasetçi siyaseti adam gibi yapacak ve ülkeyi yöneten ehil insanlar liyakate göre yönetecek. Ben bu yaşma geldim bunu öğrendim." Diyerek darbeye yönelik değerlendirmelerini yapmıştır. Cemil Bey gibi Yılmaz Bey (Akademisyen, 74) de 27 Mayıs'ın etkilerinin devam ettiğini ileri sürerek düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: "...hani bir seçime gidilseydi ve iktidar değişikliği yapılsaydı, idamlar olmasaydı, ondan sonraki on yılda bir de çünkü devam eden yıllarda da ihtilaller sıkıntıya soktu. Herkesi olduğu gibi bizi de. Dolayısıyla o günkü hareketin daha sonraki etkilerini düşündükçe keşkeler artıyor yani. Keşke şöyle olsaydı, keşke böyle olsaydı diyorum."

Darbe sürecinde sadece babasının sıkıntıları çektiğine şahit olan Kazım Bey (Doktor, 77) sonrasında darbenin ileriye ve geneli etkileyen bir durum olduğunu anladığını ifade etmiştir. Necdet Bey (Avukat, 76) de Kazım Bey'in değerlendirmelerine paralel bir şekilde ihtilali geneli etkileyen bir felaket bir vahamet olarak tanımlamıştır. Bu yöndeki görüşlerini ise şöyle dile getirmiştir:

En acısı en ideal nesilleri zayı ettiler. Üzerlerinden tanklar geçti. Yetişmiş, eğitilmiş kaliteli insanlar. Küstüler hayata, ellerini eteklerini çektiler. Yok oldu bu adamlar. Evet onun için ihtilaller, darbeler bunlar bir topluma yapılacak en büyük kötülüklerdir. Şimdi tabii. Bu ihtilalin fırtınaları yani nasıl söyleyeyim o ilk dönemdeki duruma hakimiyet sağlama için önüne geleni böyle tırpanlarlar ya. Bizim ki de öyle. Tırpanlamışlardı yani öyle bir uygulama. O çocuk yaşta bizler üzerinde çok kötü bir tesir icra etmişti çünkü. İnsan

çocuk yaşta adalet duygusuna biraz daha düşkün olduğu için bu adaletsizlikleri hazmedemez olduk.

Necdet Bey, sonraki süreçte Alparslan Türkeş ile birlikte çalışma olanağı bulduğunu ifade ederek Türkeş'in ihtilal yorumlarını şöyle açıklamıştır:

O zaman onun bize anlattığı şeydi. En iyi ihtilal, en kötü demokrasiden daha kötüdür, diye kendisi hatıratlarını böyle özetlemişti bize. Tabii biz ne olursa olsun hukukun olmadığı yerde ne insanlık vardır ne adalet vardır ne düzen vardır ne devlet vardır. O zaman da kendi kafama koymuştum. Bir hukukçu olmak aslında çok ideal bir şeydi ama gördüm ki bu memleketi zayı eden hukukçulardı. O yargıçlar, o yargıç diye geçiren adamların karşısında sanıkları savunuyordum, kendimizi bile zor koruyorduk. Ya bir vahametti. İşte dedim ya ilk bu tip olaylarda ilk darbeyi hukuka ve adalete vururlar, hukuka ve adalete vurulan o ilk darbe ters teper. Her zaman da ters dönmüştür. Ben hep böyle değerlendirdim.

Ayrıca Necdet Bey darbeye yönelik değerlendirmesinde son söz olarak darbeye açılan yaranın bir türlü kapanmayacağını ancak çareyi demokraside bulmak gerektiğini ve adaletten sapmamak gerektiğini belirtmiştir. Darbeye yönelik değerlendirmelerini yapan Sabri Bey (Avukat, 82) ise ister sivil darbe olsun ister askeri darbe olsun darbenin her türlüşünün devleti geri götüreceği kanaatinde olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin genç bir cumhuriyet olduğunu belirterek söze başlayan Osman Bey (Müfettiş, 76), padişahlık dönemlerinden bahsederek insanların demokratik değerlerden habersiz olduklarını belirtmiştir. Bunun sebebini Türklerin 700 sene kul olarak yaşadıkdan sonra hür olma şuurunu hazmedememesi olarak belirtmiştir.

Mesela orduda bir Cumhuriyet'e sahiplenme güdüsü çıktı. Yani biz varsak Cumhuriyet var anlamında bir sahiplenme idi bu ki tabii bir kalkışma yani tepki doğurdu ve halkın da bunu çok geniş kavrayamaması ve de yine de söylüyorum entelektüel, aydın, mütekellime dediğimiz insanımızın maalesef o dönemde dahil çok seviyeli olmamasından ötürü problemler yaşadık. Şunu da söyleyeyim yani içimde kalmasın bizim insanımızın iki yüzlü olduğuna şahit oldum ve taa o anlarda bile konuşmak istemediğim bir sürü insanla karşılaştım. Yani bir hafta önce iktidarı övenler, iktidardakilere methiyeler yazanlar bir hafta on gün sonra bunlara zulüm etmeye, bunları aşağılamaya başladıklarını gördüğümde bende bu negatif bir iz yaptı. Yani şunu söylemek isterim ki insanımızın çok palyatif düşündüğüne inanıyorum.

Darbe Sonrası

Görüşmecilerden Kazım Bey ile Necdet Bey 27 Mayıs 1960 darbesinden sonraki sürece ilişkin değerlendirmeler

yapmışlardır. Kazım Bey'e (Doktor, 77) göre 27 Mayıs sonraki ihtilaller için bir ilham kaynağı olmuştur. Kazım Bey'in bu yöndeki görüşlerinden kesitler şöyledir:

Şimdi benim şahsi kanaatim Türkiye'de 27 Mayıs bir ilham kaynağı oldu diye tahmin ediyorum. Yani 27 Mayıs o çünkü o mesela 80 ihtilalini yapan 80 ihtilalindeki kişi bile diyor ki belki de diyor 1961 Anayasası bizi bu noktaya getirdi. Yani Anayasa'da yanlışlık var diye söylüyor.

Darbelerin bir nesli zayı ettiğine dikkat çeken Necdet Bey (Avukat, 76), her olayın bir perde arkası bir de perde önü olduğunu belirterek perde arkasında ne olduğunu ne bittiğini bilmemizin mümkün olmadığını belirtmiştir. Ancak perde önünün bir vahşet olduğunu ve bu vahşeti 27 Mayıs'ta ve 12 Mart'ta gördüğünü bununla birlikte 12 Eylül'de bizzat yaşadığını dile getirmiştir. Necdet Bey'in görüşlerini yansıyan bir kesit ise şöyledir:

Bir nesil vardı. En ideal, gelmiş geçmiş nesil ittihatçıların içerisindeki. Neydi? Diyelim ki Teşkilat-ı Mahsusa'nın bu fedailer. Böyle bir şey gelemes daha toplumda. Ama öyle bir nesildi ki cumhuriyetin, kuruluşun temelini atan onlardı. O kurtuluşun savaşını da onlar yaptılar. Aslında adları da değişti ama yine onlardı. Bu neslin üzerinden silindir gibi geçildi. Ondan sonra bak. 27 Mayıs bir başka nesil daha gitti. Daha sonra 12 Mart bir başka nesli zayı etti. Hele ki 12 Eylül topyekûn herkesi yok etti ve başka pisliklerin doğmasına da vesile oldu.

Sonuç

27 Mayıs olgusunun temel alındığı bu çalışmada sözlü tarih yöntemi kullanılmıştır. Sözlü tarih her şeyden önce insanların etrafında kurulmuş bir tarih türüdür. Tarihin içine hayatı dahil eder ve tarihin kapsamını genişletir. Sözlü tarih aynı zamanda insanların hafızalarının derinliklerinde bulunan belli bir döneme ait kişisel tanıklıkları ve yaşantıları ortaya çıkaran, değerlendiren ve ulaştığı verilerle toplumların tarihinin inşasına katkıda bulunan bir yöntemdir. Bu yöntem aracılığı ile elde edilen en önemli sonuç sürece şahit olmuş insanların hafızasında 27 Mayıs önemli bir tarihsel olay olarak yer almıştır. Ancak olayı isimlendirme de kargaşa ya da yanlışlığı yaşandığı tespit edilmiştir.

Genel hatları itibariyle 27 Mayıs görüşüğümüz şahitlerinin hemen hemen hepsinin, söz konusu süreci kendi bağlamlarına dayanarak izah etmeye çalıştıkları görülmüş, hafızalarında 27 Mayıs ile ilgili genellikle olumsuzlukların kaldığı tespit edilmiştir. 27 Mayıs öncesi ve esnasında; bakış açıları, ideolojik görüşleri, sosyal ve kültürel konumları ne olursa olsun süreç sonrasında hemen tüm şahitlerin 27 Mayıs'ı olumsuz değerlendirdiği ortaya çıkmıştır. Bilhassa Yassıda yargılamaları, mahkemelerde alınan kararlar ve bu kararların idamlarla sonuçlanması söz konusu olumsuz değerlendirmelerin oluşmasında temel

faktörler olarak dikkat çekmektedir.

Yine hatırlananlar arasında sıklıkla vurgulanan, darbe bildirisinin Türkeş'in sesinden dinlendiğidir ki hemen her şahit bu noktanın altını çizerken, bu dönemin en önemli kitle iletişim aracının radyo olduğu gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır.

Hafızalarda kalanların dışı vurumu sırasında sıklıkla bahsedilen bir diğer vurgu ise "alyans kampanyasıdır". Askeri kurumların 27 Mayıs sonrasında ekonomik istikrarsızlığı elemine etme amacıyla başlatılan, asker tarafından alyanslarının istendiği ve halk tarafından da olumlu destek bulan bu kampanyada, bazı subayların süreci istismar ettiğine şahitler tarafından işaret edilmiştir.

Diğer bir sonuç, asker sivil ilişkileri konusunda demokratik bir bilincin oluşmaya başladığı ve tüm katılımcıların darbelerin olumsuz sonuçlar verdiği konusunda uzlaştıkları görülmektedir. Bu durum Türk demokrasisinin geleceği açısından oldukça ümit vericidir. Ayrıca Türkiye siyasi hayatı hakkında yaptıkları değerlendirmelerde sağduyulu ifadeler kullanmış oldukları ve toplumsal hafızanın demokrasi bağlamında önemli kazanımlara sahip olduğu da tespit edilmiştir.

Tüm bunların yanı sıra araştırmanın ortaya çıkardığı diğer bir sonuç; yakın dönem araştırmalarında sözlü tarih yönteminin önemi ve gerekliliği olmuştur. Bu araştırma ile yukarıda vurgulanan dönemin resmi kaynaklarının azlığı ya da şeffaflığının sorgulanabilir olmasının yarattığı tarihsel boşluklar ve kopuk gerçeklikler, şahitlerin katkılarıyla sözlü tarih yöntemi aracılığıyla kapatılmaya ve bağlanmaya çalışılmıştır. Araştırma öneri halinde iken belirlenen tüm amaçlara ulaşıldığı gibi beklenmedik tespitler ve sonuçlarda araştırmanın zenginlik ve derinliğini artırmıştır. Ancak söz konusu tarihsel süreçlerle ilgili daha güçlü desteklerle, uzun zamanlı, geniş çaplı araştırmalara ihtiyaç bulunduğu aşikârdır. Kurum ve kuruluşların desteklediği, araştırmacı ve tarihçilerin başlatacağı pek çok araştırma, yakın döneme ait tarihsel gerçeğin aydınlatılmasına hizmet edecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir-YÖ; Tasarım-GÖB-EK; Denetleme-YÖ; Kaynaklar-YÖ; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi; YÖ-GÖB-EK; Analiz ve/veya Yorum; YÖ-GÖB-EK Literatür Taraması; YÖ Yazıyı Yazan; YÖ Eleştirel İnceleme; YÖ

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için Atatürk Üniversitesi, BAP birimi tarafından finansal destek almıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışmada Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nden 28.07.2021 tarihinde 88656144-000.E.2100195069 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Katılımcı Onamı: Bu çalışmada tüm katılımcılardan onam alınmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept -YÖ; Design- GÖB-EK; Supervision- YÖ; Resources-YÖ; Data Collection and/or Processing- YÖ-GÖB-EK;

Analysis and/or Interpretation- YÖ-GÖB-EK; Literature Search-YÖ; Writing Manuscript-YÖ; Critical Review-YÖ; Other-YÖ

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors were financially supported by Atatürk University, BAP unit for this study.

Ethics Committee Approval: In this study, the approval of the ethics committee numbered 88656144-000.E.2100195069 was obtained from Atatürk University Institute of Educational Sciences on 28.07.2021.

Participant Consent: In this study, consent was obtained from all participants.

Kaynakça

- Abrams, L. (2010). *Oral history theory*. Routledge.
- Acun, F. (2008). *Yakın dönem tarihi metodolojisi*. Hacettepe Üniversitesi.
- Afyoncu, E., Demir, U. & Önal, A. (2018). *Osmanlı imparatorluğunda darbeler ve isyanlar*. Yeditepe.
- Ayers, W. & Ayers, R. (2013). *Every person is a philosopher/ every day is another story*. Mayotte, C. ve Eggers, D. (Eds.), The power of the story: The voice of witness teacher's guide to oral history, voice of witness. San Francisco.
- Bal, H. (2001), *Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Burke, P. (2014), *Tarih ve Toplumsal Kuram*, (Çev. Tunçay, M. Tarih Vakfı Yurt.
- Caunce, S. (2001). *Sözlü tarih ve yerel tarihçi* (Çev. Yalçınkaya, B. C.). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih.
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev. Bütün, M., Demir, S. B.)6. Baskı. Siyasal.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage.
- Danacıoğlu, E. (2001). *Geçmişin izleri: Yarı başımızdaki tarih için bir kılavuz*. Tarih Vakfı Yurt.
- Duverger, M. (2006). *Sosyal Bilimlere Giriş*, (Çev. Ü. Oskay, Kırmızı.
- Esin, N. (2005). *Devrim ve Demokrasi; Bir 27 Mayıs'ının Anıları*. Doğan.
- Gardner, P. (2003). Oral history in education: teacher's memory and teachers' history. *History of Education*, 32(2), 175-188.
- Girgin, K. (1982). *Politika sözlüğü*. Hürriyet.
- Gulbenkian Komisyonu (1996), *Sosyal bilimleri açın! Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine rapor*. (Çev. Tekeli, Ş.). Metis.
- Karal Akgün, S. (2009). *27 Mayıs-Bir İhtilal bir Devrim Bir Anayasa*. ODTÜ.
- Karasar, N. (1984), *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler*. Hacettepe-Taş.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk demokrasi tarihi, sosyal, kültürel, ekonomik temeller*. Timaş.
- Kaya, E. (2019). *27 Mayıs 1960 darbesinde basın*. (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koçak, C. (2019). *Darbeler tarihi*. Timaş.
- Kümbetoğlu, B. (2008), *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. Akınhay, O., Kömürcü, D.). Bilim ve Sanat.
- Metin, C. (2002). Sözlü tarih ve Türkiye'deki gelişimi. *Türk Kültür Dergisi*, 40(469), 288-299.
- Özdemir, Y. (2010). *Türk inkılap tarihi*. Kültür Eğitim Vakfı.
- Portelli, A. (1998). Oral history and genre. *Narrative and genre*. Chamberlain, M. Ve Thompson, P. R. (Eds.), Routledge, s. 23-45.
- Punch, K. F. (2011), *Sosyal Araştırmalara Giriş*, (Çev. D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz, Siyasal.
- von Ranke, L. (1885). *Sämtliche Werke: Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514* (33). Duncker und Humblot.
- Ritchie, D. A. (2015). *Doing oral history*. Oxford University.
- Safran, M. & Ata, B. (1998). Okul dışı tarih öğretimi. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 87-94.
- Sami, Ş. (2012). *Kamus-i Türki* (Haz. Gündoğdu, R., Adıgüzel, N., Önal, E. F.). İdeal Kültür.
- Somersan, S. (1998). Sözlü tarih, araştırmacılık ve tarih yazımına katılım. Özbaran, S. (Ed.), *Tarih öğretimi ve ders kitapları*. Tarih Vakfı Yurt, s. 368-379.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi* (çev. Layıkel, Ş.). Tarih Vakfı Yurt.
- Thompson, P. ve Bornat, J. (2017). *The voice of the past: Oral history*. Oxford University.
- Tokmak, M. (2016). Sözlü tarih ve derinlemesine görüşme. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (3), 83-98.
- Tosh, J. (1997). *Tarihin peşinde*, (Çev. Arıkan, Ö.). Tarih Vakfı Yurt.
- Toven, M. B. (2015). *Yeni Türkçe lügat*, (Haz. Hayber, A.). Türk Dil Kurumu.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji sözlüğü*. Milli Eğitim.
- Yıkış, M. S. (2016). Sözlü tarihin radikal potansiyeli. *ViraVerita E-Dergi*, 3, 28-40.